

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ / HELLENIC REPUBLIC
Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών
National and Kapodistrian University of Athens
----- ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ / EST. 1837 -----

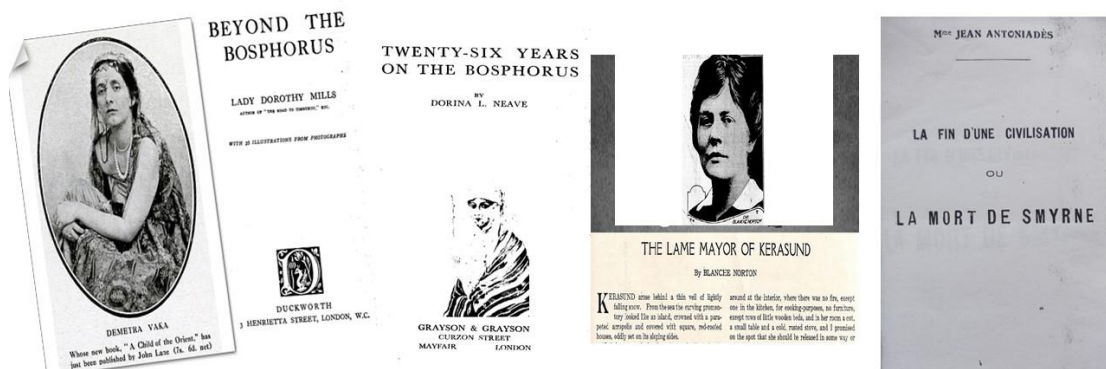

Ο ΞΕΡΙΖΩΜΟΣ ΣΤΑ ΜΑΤΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΩΝ: «Η ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ» (1881-1922) ΚΑΙ «Η ΜΕΓΑΛΗ ΣΦΑΓΗ» ΤΟΥ 1896¹

Ειρήνη Καμπερίδου, Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ)
Μέλος της Επιτροπής Ισότητας των Φύλων και Καταπολέμησης των
Διακρίσεων του ΕΚΠΑ

©

Αφιερωμένο στην επέτειο μνήμης των 100 χρόνων
από τη Μικρασιατική καταστροφή (1922-2022)

«Ο Τούρκος έχει αποδειχθεί ότι είναι ένας άνδρας πολέμου [...] έχοντας κατακτήσει με πόλεμο μια χώρα, νομίζει ότι εκείνη μπορεί να διοικείται από μόνη της. Στην περίπτωση των Αρμενίων, των Ελλήνων και άλλων εμπορικών λαών που δημιούργησαν τόσο μεγάλη ευημερία στην Τουρκία, ο Τούρκος ικανοποιήθηκε να τους πετάξει στη θάλασσα, αντί να τους χρησιμοποιήσει προς όφελός του, για τα χαρίσματά τους και τις ικανότητές τους στο εμπόριο» (Lady Dorothy Mills χ.χ.έ.: 35-36).

¹ © Cite as / βιβλιογραφική αναφορά ως: Καμπερίδου, Ειρήνη (2022). Ο Ξεριζωμός στα μάτια των περιηγητριών: «Η Κυριαρχία της Τρομοκρατίας» (1881-1922) και «η Μεγάλη Σφαγή» του 1896. Πλήρες κείμενο εισήγησης στο συνέδριο του Συνδέσμου Ελληνίδων Επιστημόνων (ΣΕΕ): «Ο ρόλος των γυναικών της καθ' ημάς Ανατολής στην διαμόρφωση της σύγχρονης Ελληνικής κοινωνίας» 24-25 Σεπτεμβρίου 2022, Αθήνα, σελ. 1-28. Μόνιμη διεύθυνση <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/3223206>, <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/3223206#contents>

Περίληψη: Η εργασία αυτή επικεντρώνεται στις επιτόπιες μαρτυρίες τριών περιηγητριών στη Μικρά Ασία και τον Πόντο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα: της Αμερικανίδας ιατρού Blanche Norton, της Αγγλίδας συγγραφέως Dorina L. Neave και της Γαλλίδας εθελόντριας σε νοσοκομεία της Σμύρνης Mme L. Jean Antoniadès. Συμπεριλαμβάνονται και σύντομες αναφορές άλλων περιηγητριών και Ελληνίδων, όπως της δημοσιογράφου-συγγραφέως Demetra Vaka (1922). Οι γυναικείες μαρτυρίες περιγράφουν τη «Μεγάλη Σφαγή» των Αρμενίων στην Κωνσταντινούπολη τον Αύγουστο του 1896, τις λεηλασίες στις οικίες των Αρμενίων, οι οποίες είχαν σημαδευτεί με το σχήμα του Σταυρού, και την «τρομοκρατία» που επικρατούσε στην Τουρκία. Συναντάμε για πρώτη φορά στις γυναικείες μαρτυρίες τον όρο *τρομοκρατία* (terrorism), και συγκεκριμένα στο έργο της Neave *Είκοσι-Έξι Χρόνια στο Βόσπορο* (1881-1907). Οι μαρτυρίες αυτές περιγράφουν, μεταξύ άλλων, τις γυναίκες της Κερασούντας που έσωσαν τις οικογένειές τους από τον εκτοπισμό, τα ελληνικά ορφανοτροφεία της Κερασούντας, του Καραχισάρ και του Πουλαντζάκ, τις ενέργειες του δημάρχου της Κερασούντας Οσμάν αγά για «τον αφανισμό όλων των στοιχείων που δεν είναι καθαροί Μουσουλμάνοι» (Norton, 1922), το πανικόβλητο πλήθος στην προκυμαία της Σμύρνης το 1922, «το τέλος ενός πολιτισμού ή τον θάνατο της Σμύρνης» (Antoniades, 1923). Ο ξεριζωμός και οι γενοκτονίες των Αρμενίων και των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και του Πόντου, δεν αποτελούσαν στιγμιαία, απροσδόκητη ή αιφνίδια πράξη και πολιτική του 20^{ου} αιώνα (1908-1924), όπως διαφαίνεται και τεκμηριώνεται στις επιτόπιες μαρτυρίες δυτικών περιηγητριών από τον 18^ο αιώνα. Οι διωγμοί, οι σφαγές και η εξόντωση αυτοχθόνων ιστορικών λαών της Μικράς Ασίας και του Πόντου, όπως των Ασσυρίων, των Αρμενίων, των Ελλήνων και άλλων, δεν περιορίστηκαν σε μια εποχή. Το οθωμανικό κράτος και, ιδίως, το μετέπειτα κεμαλικό καθεστώς οδήγησαν στον ξεριζωμό, στην εξολόθρευση και στην τελική εξαφάνιση αυτοχθόνων ιστορικών λαών της Μικράς Ασίας και του Πόντου.

Λέξεις κλειδιά: Γυναικείες μαρτυρίες, πρόσφυγες, Ορφανοτροφεία, Τρομοκρατία, Μαζικές σφαγές-δολοφονίες, *Μικρού μεγέθους* εθνοκάθαρση-γενοκτονία, Γυναικοκτονία

Πρόλογος: Οι γυναίκες της Κερασούντας έσωσαν τις οικογένειές τους από τον εκτοπισμό

«Όσον αφορά στους πρόσφυγες, τι μπορώ να πω γι' αυτούς τους ανθρώπους που δεν έχει ήδη ειπωθεί, και ποιες λέξεις είναι αρκετά δυνατές για να τους ζωγραφίσουν-απεικονίσουν στους Αμερικανούς, οι οποίοι ποτέ δεν έχουν δει πρόσφυγα; Πριν τον πόλεμο η πόλη² κατοικούνταν από Έλληνες. Τώρα, υπάρχουν μόνο 200, οι περισσότεροι γυναίκες και παιδιά που, μετά από μεγάλη περιπλάνηση, επέστρεψαν στην πόλη. Στους δρόμους έβλεπα ομάδες θλιμμένων και ταλαιπωρημένων ανθρώπων, άστεγους [...] Αναμφίβολα, όλες οι φρικαλεότητες αυτού του πολέμου δεν είναι χαρακτηριστικά μόνο του Τούρκου. Αποτελούν και αίσχη της ιμπεριαλιστικής Βρετανίας, της ιμπεριαλιστικής Γαλλίας, της ιμπεριαλιστικής Ελλάδας και της αδιάφορης Αμερικής» (Blanche Norton, 1922).

Ο αφανισμός όλων των στοιχείων που δεν είναι καθαροί μουσουλμάνοι, πρόσφυγες, βίαιες εκτοπίσεις, δικτατορία, η μάστιγα του τρομερού φόβου, συνεχής τρόμος, φρίκη, μίσος, εξολόθρευση, σφαγές, βάνουσα βασανιστήρια, εξόντωση, περιφρόνηση, λιμοκτονία, η εξολόθρευση των Αρμενίων, και η Φρίκη των Αρμενίων είναι οι φράσεις και οι όροι που χρησιμοποιεί στο άρθρο της η Blanche Norton (1922) – Αμερικανίδα ιατρός του Near East Relief στην Τραπεζούντα, την Κερασούντα, την Κωνσταντινούπολη, το Καραχισάρ και το Πουλαντζάκ—για να περιγράψει την κατάσταση των Ελλήνων και των Αρμενίων του Πόντου και της Μικράς Ασίας.

Για την προσφορά της στο Ελληνικό ορφανοτροφείο της Κερασούντας η Norton (1922) έλαβε από τον Βασιλιά της Ελλάδος, Αλέξανδρο, το στρατιωτικό παράσημο *the Order of King George*, που δόθηκε για πρώτη φορά σε γυναίκα.

Η Norton (1922) πρόλαβε να φύγει από την Κερασούντα στο παραπέντε: την ίδια μέρα της αναχώρησής της, επειδή θεωρήθηκε ότι συναναστρεφόταν υπερβολικά (too much) με τους Έλληνες και τις Ελληνίδες, τρεις Τούρκοι αστυνομικοί πήγαν στο σπίτι που έμενε και ανέκριναν τους άλλους ένοικους.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αφήγηση της Norton (1922) για τις Πόντιες γυναίκες της Κερασούντας που έσωσαν τις οικογένειές τους από τον εκτοπισμό, τουλάχιστον προσωρινά, και η πληροφορία της για την Ποντιακή οικογένεια που έκρυβε δυο Αρμένισσες στο υπόγειο του σπιτιού της για τρία χρόνια. Συγκεκριμένα γράφει:

«Οι Έλληνες κάτοικοι της Κερασούντας, την περίοδο των εκτοπίσεων, αποφασισμένοι να βρουν κάποιο τρόπο να αποφύγουν την καταστροφή, έκαναν μια συμφωνία με τον Τούρκο διοικητή. Δεσμεύτηκαν ότι θα παρέχουν τα απαραίτητα εφόδια στο στρατιωτικό σώμα που βρισκόταν στα γειτονικά όρη. Όμως, όλοι οι ικανοί άνδρες είχαν «στρατολογηθεί» και υπήρχαν μόνο γυναίκες

² Πουλαντζάκ

για να πραγματοποιήσουν τη συμφωνία. Εκείνες, χωρίς δισταγμούς, ανέλαβαν αυτήν την κολοσσιαία δουλειά, και για πέντε χρόνια μετέφεραν επάνω στις πλάτες τους, εφόδια στα βουνά. Μόνο οι πιο δυνατές γυναίκες άντεξαν αυτή τη σκληρή δουλειά, διότι πολλές ήταν εκείνες που έσπασαν ή απεβίωσαν, όπως και οι [Πόντιοι] άνδρες που ήταν υποχρεωμένοι να πολεμήσουν. Τότε [οι Πόντιες γυναίκες] έσωσαν τις οικογένειές τους από τους εκτοπισμούς. Αλλά τι γίνεται σήμερα; Μπορεί κανείς να ελπίζει ότι ο Τούρκος θα είναι μαλακός με τον Ελληνισμό της Μικράς Ασίας, όταν βρίσκεται σε αγώνα ζωής και θανάτου με τους Έλληνες της Ευρώπης;», γράφει στο άρθρο της με τίτλο *Ο Κουτσός Δήμαρχος της Κερασούντας* η Blanche Norton (1922: 290), η πρώτη Αμερικανίδα στην Κερασούντα.

Στην εχθρική πόλη της Κερασούντας, όπως την περιγράφει η Norton (1922), οι Αρμένιοι που είχαν επιβιώσει από τις «μεγάλες σφαγές» κρύβονταν παντού και όποιος τολμούσε να τους βοηθήσει τιμωρείτο με θάνατο, εκτοπισμό ή εξορία. Σχετικά με την πληροφορία για την περιπέτεια των δύο Αρμενισσών - της Κυάννα και της Αμαστούη - με τις οποίες συνεργαζόταν στο ορφανοτροφείο, παρατηρεί ότι οι δυο γυναίκες χλόμιαζαν (έχαναν το χρώμα τους) με την ανάμνηση της φρίκης και του τρόμου των διωγμών και των εκτοπίσεων που βίωσαν.

Η Κυάννα και η Αμαστούη, καταδιώχτηκαν από τα σπίτια τους στην Τραπεζούντα, χωρίστηκαν από την οικογένειά τους και στη συνέχεια απέδρασαν μεταμφιεσμένες ως Τουρκάλες, δηλαδή κρύφτηκαν κάτω από το γιασμάκι (πέπλο) και το φερετζέ (παλτό-πανωφόρι της μουσουλμάνας). Εκθαύματος, όπως παρατηρεί συγκλονισμένη από την ιστορία τους η Norton (1922), απέφυγαν τη σύλληψη και έφθασαν στην πόλη της Κερασούντας, όπου μια Ποντιακή οικογένεια έσωσε και τις δύο γυναίκες **κρύβοντάς τις για τρία ολόκληρα χρόνια στο υπόγειο του σπιτιού τους**: «Όλο αυτό το χρονικό διάστημα αντιλήφθηκαν το στενό πλαίσιο της ασφάλειάς τους, που εξαρτάτο από τη σταθερότητα των ξένων, οι οποίοι διακινδύνευαν και τις δικές τους ζωές παρέχοντας καταφύγιο σε Αρμένιους», υπογραμμίζει η Norton (1922: 285).

Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι η βίαιη εξολόθρευση των Αρμενίων, των Ελλήνων και άλλων αυτοχθόνων αλλοεθνών της Μικράς Ασίας και του Πόντου άρχισε με την εξαφάνιση των νέων ανδρών στα εργατικά τάγματα και συνεχίστηκε με τις μαζικές σφαγές, τις μαζικές εκτοπίσεις και τον απαγχονισμό, όπως εκείνο της πνευματικής και της πολιτικής ηγεσίας των Ποντίων στην Αμάσεια (Φωτιάδης 1993, Χαραλαμπίδης 1999). Όσον αφορά στον Ποντιακό ελληνισμό, σ' ένα σύνολο 750.000 Ποντίων εξαφανίστηκαν 350.000 με τη μέθοδο των σφαγών, των διωγμών και των εκτοπίσεων στο χρονικό διάστημα μεταξύ 1916-1923. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι μαζικές εκτοπίσεις πληθυσμών αποτέλεσαν μια συγκαλυμμένη μορφή εξόντωσης, που δεν νομιμοποιείται ούτε με το δίκαιο του πολέμου. Δηλαδή, ελληνικός στρατός δεν υπήρχε στον Πόντο και οι περιοχές στις οποίες έγιναν οι εκτοπίσεις δεν είχαν στρατιωτική σπουδαιότητα. Τα γεγονότα αυτά αποτέλεσαν και κατέληξαν σε μια πετυχημένη πολιτική γενοκτονίας³, και συγκεκριμένα σε μια

³ Όσον αφορά στον προσδιορισμό της γενοκτονίας βλ. www.greece.org/genocide/un260.txt, (Ηνωμένα Έθνη, Άρθ. 2)

«Γυναικοκτονία» (Χαραλαμπίδη 1999), δεδομένου ότι τα περισσότερα θύματα ήταν γυναικόπαιδα.

«Η κυριαρχία της τρομοκρατίας στην Τουρκία σκανδάλιζε και συγκλόνιζε ολόκληρο τον κόσμο», τονίζει η Αγγλίδα περιηγήτρια-συγγραφέας Dorina L. Neave στο έργο της με τίτλο *Είκοσι-Εξι Χρόνια στο Βόσπορο* (1881-1907), το οποίο εκδόθηκε το 1933. Εδώ συναντάμε για πρώτη φορά στα έργα των περιηγητριών τον όρο **τρομοκρατία**⁴ (terrorism): «Επικρατούσε ένα τρομερό καθεστώς τρομοκρατίας», γράφει η Αγγλίδα συγγραφέας, μόνιμη κάτοικος στο Κανδύλι, τονίζοντας ότι «η κυριαρχία της τρομοκρατίας στην Τουρκία», όχι μόνο σκανδάλιζε και συγκλόνιζε ολόκληρο τον κόσμο αλλά «θύμιζε τη χειρότερη τρομοκρατία του Μεσαίωνα».

Σχολιάζοντας την «επανάσταση» των Νεότουρκων το Δεκέμβριο του 1908 και την εκθρόνιση του σουλτάνου Αμππούλ Χαμίτ (1909) η Neave παρατηρεί ότι κάτω από το καινούργιο καθεστώς⁵ «ο γεωγραφικός χώρος θα γίνει όλο και περισσότερο ή απόλυτα Τούρκικος» (1933:179).

Επίσης, μας πληροφορεί ότι η παλιά δυναστεία εξορίστηκε, οι θρησκευτικές τελετές και τα έθιμα είχαν καταργηθεί, και οι εθνικές ενδυμασίες δεν υπήρχαν πια, προσθέτοντας: «Η Κωνσταντινούπολη, τεσσαερισήμισι αιώνες πρωτεύουσα της οθωμανικής αυτοκρατορίας, έχει στερηθεί-ληστευτεί από τη σημαντικότητά της και η Άγκυρα έχει γίνει η πρωτεύουσα της Τουρκικής δημοκρατίας. Ακόμα και το όνομα Κωνσταντινούπολη θεωρείται ταμπού και έχει αλλάξει σε Ιστανμπούλ» (Neave 1933:15).

Στο έργο της η Neave επικεντρώνεται στη «Μεγάλη Σφαγή» των Αρμενίων που ξεκίνησε στην Κωνσταντινούπολη το 1896 και διήρκησε δύο μέρες: μια *μικρού μεγέθους* εθνοκάθαρση ή γενοκτονία⁶, καθώς και προαναγγελία των γεγονότων που θα ακολουθούσαν το 1915-1922: η Γενοκτονία των Αρμενίων, η προσχεδιασμένη και συστηματική εξόντωση 1.500.000 (ενάμιση εκατομμυρίου), η Γενοκτονία των Ποντίων (350.000), και γενικά η Γενοκτονία του Ελληνισμού της Μ. Ασίας και του Πόντου. Η σφαγή της Σμύρνης, η καταστροφή της Σμύρνης, η πυρπόληση της πόλης (ή αλλιώς η Μεγάλη Πυρκαγιά της Σμύρνης που αρχικά εκδηλώθηκε στην αρμενική συνοικία) αναφέρονται στα γεγονότα της σφαγής του αρμενικού και ελληνικού πληθυσμού από τον κεμαλικό στρατό το Σεπτέμβριο του 1922. Με την καταστροφή της Σμύρνης το 1922 ολοκληρώθηκε η εθνοκάθαρση του κεμαλικού καθεστώτος που αποφάσισε το 1911 η νεοτουρκική κυβέρνηση και ολοκληρώθηκε το 1924. Μόνο το φθινόπωρο του 1922, περίπου ένα εκατομμύριο Μικρασιάτες πρόσφυγες έφθασαν στην Ελλάδα (Φωτιάδης, 2008).

⁴ Όσον αφορά στον σύγχρονο προσδιορισμό του όρου τρομοκρατία βλ. Μαίρη Μπόση (2002).

⁵ Εδώ πρέπει να αναφέρουμε ότι μετά την εκθρόνιση του Αμππούλ Χαμίτ, ο νέος σουλτάνος ήταν ο Μεχμέτ Ε', δίπλα σε μια στρατιωτική τριανδρία Ταλάτ μπέη, Ενβέρ μπέη και Κεμάλ μπέη (Φωτιάδης, 1993).

⁶ Βλ. www.greece.org/genocide/un260.txt (Ηνωμένα Έθνη, άρθρο 2) όσον αφορά στον προσδιορισμό του όρου Γενοκτονία, και Φωτιάδης (1993) όσον αφορά στους Κρπτοχριστιανούς του Πόντου και τη Γενοκτονία των Ποντίων.

Το 1922, η Γαλλίδα Mme L. Jean Antoniadès,⁷ εθελόντρια σε πέντε νοσοκομεία της Σμύρνης την περίοδο της εισβολής, περιγράφοντας το πανικόβλητο πλήθος στην προκουμαία, φανερά συγκλονισμένη υπογραμμίζει: «Και να ζούσα χίλια χρόνια τέτοιες εικόνες δεν θα ξανάβλεπα. Τόσες μάζες (ανθρώπινες) συμπιεσμένες. Αυτούς τους πολίτες που μη μπορώντας να διαφύγουν ξερίζωναν τα μαλλιά τους ουρλιάζοντας απελπισμένα. Δέματα,μπογαλάκια με ρούχα, όλα τούτα ανακατεμένα φίρδην μίγδην, ένα χάος [...] Σε λίγες ώρες οι Τούρκοι θα φτάσουν στην προκουμαία, ποδοπατώντας, σφαγιάζοντας και λούζοντας στο αίμα αυτούς τους καταδικασμένους Χριστιανούς, συνεχίζοντας την τακτική της εξόντωσης που ξεκίνησαν τόσους αιώνες πριν» (1923: 89, 96).

Η Γαλλίδα εθελόντρια που επιβιβάστηκε στο πλωτό-νοσοκομείο Αμφιτρίτη, ενώ το πανικόβλητο πλήθος εκλιπαρούσε να μπει σε οποιοδήποτε πλεούμενο, γράφει ότι με την πόλη «αγκαλιασμένη από τις φλόγες», ο καπετάνιος αποφάσισε να αναχωρήσει και ξεκίνησε την Αμφιτρίτη, φωνάζοντας ότι έχουν επιβιβαστεί ήδη 900 άτομα ενώ η χωρητικότητα ήταν μόνο για 200!

Μετά την καταστροφή της Σμύρνης το Σεπτέμβριο του 1922, η Αγγλίδα δημοσιογράφος-περιηγήτρια Lady Dorothy Mills⁸ από την Άγκυρα γράφει: «Ο Τούρκος έχει αποδειχθεί ότι είναι ένας άνδρας πολέμου», τονίζοντας ότι «έχοντας κερδίσει με πόλεμο μια χώρα, νομίζει ότι εκείνη μπορεί να διοικείται από μόνη της. Στην περίπτωση των Αρμενίων, των Ελλήνων και άλλων εμπορικών λαών που προκάλεσαν τόση μεγάλη ευημερία στην Τουρκία, ο Τούρκος ικανοποιήθηκε να τους πετάξει στη θάλασσα, αντί να τους χρησιμοποιήσει προς όφελός του, για τα χαρίσματά τους ή τις ικανότητές τους στο εμπόριο...» (Mills χ.χ.έ.: 35-36).

⁷⁷ Γνωρίζουμε μόνο το αρχικό του ονόματός της "L". Δεν χρησιμοποιεί το Γαλλικό πατρώνυμό της. Το έργο της δημοσιεύεται με το όνομα του συζύγου της, δηλαδή το εξώφυλλο της έκδοσης γράφει Mme L. Jean Antoniadès (σύζυγος του Ιωάννη Αντωνιάδη).

⁸ Η περιηγήτρια Lady Dorothy Mills (1889-1959), πριν τον γάμο της Dorothy Walpole, ήταν η κόρη του 5^{ου} Κόμη/Earl της Οξφόρδης, ο οποίος την αποκλήρωσε επειδή το 1916 παντρεύτηκε τον καπετάνιο και αργότερα συγγραφέα Arthur F. H. Mills. Για να ζήσουν, το ζευγάρι άρχισε να γράφει. Από το 1916 έως το 1928 η Lady Dorothy Mills, η οποία προτιμούσε να ταξιδεύει μόνη, έγραψε περίπου 15 βιβλία. Επίσης, έγινε γνωστή στην εποχή της ως η γυναίκα που ταξίδευε μόνη σε επικίνδυνες χώρες. Η Mills επισκέφτηκε την Κωνσταντινούπολη, το Πέραν, τη Σμύρνη, την Άγκυρα, το Εσκί Σεχίρ, την Άδανα, την Ταυρίδα, τη Συρία, μεταξύ άλλων. Περιηγήθηκε στην Αφρική, τη Β. Αμερική, και τις ερήμους της Μέσης Ανατολής. Έγραψε πέντε ταξιδιωτικά χρονικά, *Beyond the Bosphorous* (χ.χ.έ.), *The Road to Timbuktu* (1924), *Through Liberia* (1926), *The Golden Land: A Record of Travel in West Africa and The Country of the Orinoco* (1931).

Εικόνα 1. Η περιηγήτρια συγγραφέας Lady Dorothy Mills

1. Εισαγωγή και ιστορικό πλαίσιο

«Δεν ήταν καθόλου σοφό για τους Έλληνες να πάρουν την πρώτη θέση ανάμεσα στους εμπόρους της Ανατολής, προκαλώντας με αυτόν τον τρόπο την ζήλεια των εμπόρων των Ευρωπαϊκών χωρών, τους οποίους έχουν ξεπεράσει με τις ανώτερες επιχειρηματικές τους ικανότητες» (Fanny Janet Blunt 1878 Α'95).

Οι διωγμοί, οι σφαγές, η εξόντωση και η τελική εξαφάνιση αυτοχθόνων ιστορικών λαών της Μικράς Ασίας και του Πόντου δεν περιορίστηκαν σε μια εποχή (Καμπερίδου 2008α). Οι «φρικαλεότητες» (Blunt 1878, Melek Hanum 1873), οι απαγχονισμοί, οι μαζικές σφαγές, οι εκτοπίσεις, και η βίαιη εξολόθρευση των Αρμενίων και των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και του Πόντου δεν ξεκίνησαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Το Οθωμανικό κράτος - η μακρόχρονη οθωμανική καταπίεση και πολιτική που αποσκοπούσε στην αλλοίωση της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας, στην εθνική εκκαθάριση και στην ενσωμάτωση - και ιδίως το μετέπειτα κεμαλικό καθεστώς οδήγησαν και κατέληξαν στον ξεριζωμό, την εξόντωση και την τελική εξαφάνιση αυτοχθόνων ιστορικών λαών (Καμπερίδου 2014, Καμπερίδου 2007, Καμπερίδου 2002: Β'806-878). Για παράδειγμα, κατά τη μαρτυρία της συγγραφέως και δημοσιογράφου Demetra Vaka (1922), γνωστή ως η ελληνοαμερικανίδα Demetra Kenneth Brown (1917), «οι σφαγές των Αρμενίων» ξεκίνησαν το

1894.⁹ Την περίοδο 1894-1896, οι σφαγές των Αρμενίων υπολογίζονται στις 300,000 ψυχές και τα ορφανά παιδιά των Αρμενίων σε 50.000.¹⁰

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι οι δυτικές περιηγήτριες, από τον 18^ο αιώνα, περιγράφουν τους διωγμούς, τη μη-ανοχή της διαφορετικότητας, την ανελευθερία, τον κοινωνικό-θρησκευτικό ρατσισμό, την κατάσχεση των περιουσιών των μη-μουσουλμάνων (Ελλήνων, Αρμενίων, κ.ά), καθώς και των αποκαλούμενων από τους Οθωμανούς Τούρκους, σύμφωνα με τις περιηγήτριες «κατώτερων Μουσουλμάνων», «ψευδο-μουσουλμάνων», «στιγματισμένων μουσουλμάνων», «αδιάφορους πιστούς», «ονομαστικά» ή «κατ' όνομα» μουσουλμάνους, ή οι Μουσουλμάνοι «κατώτερης κατηγορίας» ή «μικρότερης σημασίας», δηλαδή εκείνοι που προσποιούνταν τον Μωαμεθανισμό, όπως οι Κούρδοι, οι Γιουρούκ, οι Τατάροι, και οι Τσιγγάνοι (Καμπερίδου 2014, Καμπερίδου 2002: Β').

Η Αμερικανίδα περιηγήτρια Emma Raymond Pitman, το 1881, καταγγέλλει την επικρατούσα «Τούρκικη αναρχία» και «τον εξευτελισμό» των υποτελών Ελλήνων και υποστηρίζει ότι οι Έλληνες κατέχουν την παιδεία, είναι αρκετά μορφωμένοι και αγαπούν πολύ την ελευθερία για να υποστούν, με υπομονή, την απάνθρωπη καταπίεση των Τούρκων και την κακοδιοίκηση της χώρας τους. Παρατηρεί, επίσης, ότι: «Οι επαρχίες της Ελλάδος, ακόμα και τώρα (το 1881), βρίσκονται κάτω από τη φτέρνα ενός κατακτητή και είναι ανυπόμονες και ανήσυχες. Η Τουρκική καταπίεση αντιτίθεται στον Ελληνικό πολιτισμό. Τα δύο δεν μπορούν να συγχωνευτούν, όσο δεν μπορούν να συγχωνευτούν το σκότος και το φως. Οι σύγχρονοι αναγνώστες, που δεν γνωρίζουν αρχαία ιστορία, δεν μπορούν να καταλάβουν ότι ένα εξαιρετικά μεγάλο κομμάτι της Τουρκικής Αυτοκρατορίας κάποτε ανήκε στην Ελλάδα» (Pitman 1881:24, 43-44).

Οι γυναικείες μαρτυρίες εντοπίζουν το «μίσος» (Melek Hanum 1873) των Οθωμανών Τούρκων για τους υπόδουλους-υποτελείς υπηκόους και επεξεργάζονται θέματα όπως τις υποχρεωτικές και επιβαλλόμενες δια νόμου «φυλετικο-χρωματικές διακρίσεις» στις οικίες, στις ενδυμασίες και στα υποδήματα των υποτελών μη-μουσουλμάνων, όπως των Ελλήνων, των Αρμενίων και των Εβραίων (Καμπερίδου 2014). Περιγράφουν τις «συνηθισμένες φρικαλεότητες», τη «δυσαρμονία» και τη «μόνιμη αντιπάθεια» (Blunt 1878: Α'95) μεταξύ των Τούρκων και των Ελλήνων, και ιδιαίτερα το «τρομερό καθεστώς τρομοκρατίας» και την «κυριαρχία της Τρομοκρατίας στην Τουρκία» το 1881-1907.

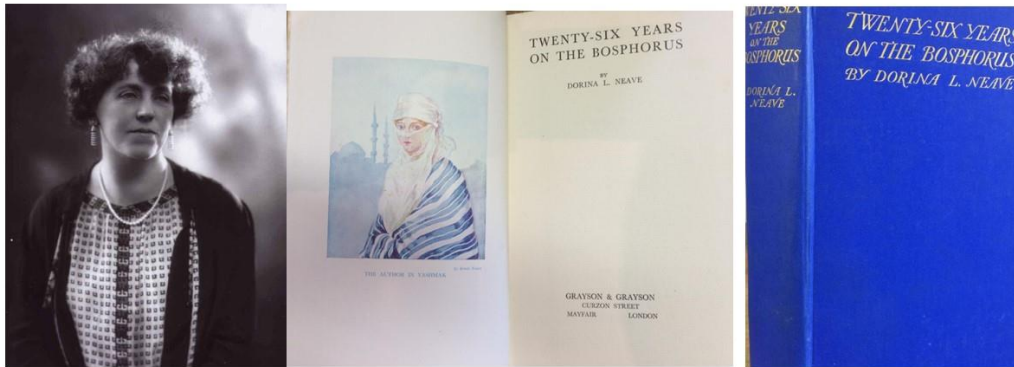
⁹ Η Demetra Vaka γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1877 και μετανάστευσε στις ΗΠΑ το 1894, σε ηλικία 17 ετών, όταν αποφάσισαν να την παντρεύουν. Στις ΗΠΑ παντρεύτηκε τον δημοσιογράφο και συγγραφέα Kenneth Brown.

¹⁰ Αναλυτικά βλ. «Διάλεξη Αλέξανδρου – Μιχαήλ Χατζηλή για τα 100 χρόνια από τη Γενοκτονία των Αρμενίων». Alexander College, Cyprus: <https://alexander.ac.cy/%CE%B4%CE%B9%CE%AC%CE%BB%CE%B5%CE%BE%CE%B7-%CE%B1%CE%BB%CE%AD%CE%BE%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CF%81%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%B9%CF%87%CE%B1%CE%AE%CE%BB-%CF%87%CE%B1%CF%84%CE%B6%CE%B7%CE%BB%CF%8D%CF%81%CE%B1/> (τελευταία πρόσβαση 29/4/2022)

2. «Η Μεγάλη Σφαγή» στην Κωνσταντινούπολη το 1896

«Η Μεγάλη Σφαγή» των Αρμενίων ξεκίνησε στην Κωνσταντινούπολη το 1896, εξαπλώθηκε σε διάφορες περιοχές, και διήρκησε δύο μέρες. Όπως ήδη αναφέρθηκε, αποτελούσε μια *μικρού μεγέθους* εθνοκάθαρση ή γενοκτονία, καθώς και προαναγγελία των γεγονότων που θα ακολουθούσαν.

Το 1896, όλοι οι δρόμοι στην Κωνσταντινούπολη, στο Γαλατά, στο Πέραν, στο Σταμπούλ, στο Κανδύλι, στη Θεράπεια, και αλλού, ήταν βουτηγμένοι στο αίμα και γεμάτοι νεκρούς. Άνδρες, γυναίκες και παιδιά είχαν δολοφονηθεί κατά χιλιάδες. Ο Σουλτάνος Αμππούλ Χαμίτ Β΄ που αποκαλείτο ο «Μέγας Εκτελεστής» και «ο Αμππούλ ο Καταραμένος»¹¹, είχε απαγορεύσει οποιοδήποτε τηλεγράφημα να σταλεί από την Τουρκία στο εξωτερικό και οποιαδήποτε δημοσιοποίηση των γεγονότων κατά τη διάρκεια των σφαγών και μετά τη λήξη των σφαγών (Neave 1933).

«Η Μεγάλη Σφαγή» των Αρμενίων ξεκίνησε στην Κωνσταντινούπολη το 1896 ...
«Επικρατούσε ένα τρομερό καθεστώς τρομοκρατίας» γράφει η Dorina L. Neave

στο έργο της «*Είκοσι-έξι χρόνια στο Βόσπορο*» 1881-1907

Εικόνα 2. Η συγγραφέας-περιηγήτρια Dorina L. Neave

«Ήταν 26 Αυγούστου 1896, ημέρα, που επειδή ήταν και τα γενέθλιά μου, θα τη θυμάμαι έντονα σε όλη μου τη ζωή. Ένας γνωστός μας Αρμένιος μπήκε πανικόβλητος στο σπίτι μας στο χωριό [Κανδύλι], και χειρονομώντας έντρομος μας ενημέρωσε ότι η **Μεγάλη Σφαγή** ξεκίνησε στην Κωνσταντινούπολη, και όλοι οι Χριστιανοί κινδυνεύουν», γράφει στο έργο της *Είκοσι-έξι Χρόνια στο Βόσπορο (1881-1907)* η Αγγλίδα Dorina L. Neave (1933: 174-175), η οποία κατοικούσε στο Κανδύλι και της οποίας το έργο (οι μαρτυρίες και εντυπώσεις) εκδόθηκε το 1933.

Η Dorina L. Neave περιγράφει με περίσσια λεπτομέρεια, «το προσκήνιο των σφαγών», το «φρικτό ανθρωποκνηγητό», «το λουτρό αίματος», τους εμπρησμούς, και τις λεηλασίες στις οικίες των Αρμενίων, οι οποίες είχαν σημαδευτεί με το σχήμα του Σταυρού έτσι ώστε να εντοπιστούν από τον άγριο Τουρκικό όχλο.

¹¹ Ο Σουλτάνος Αμππούλ Χαμίτ Β΄ κυβερνούσε από το 1876 έως το 1909.

Συγκλονιστικές είναι οι μαρτυρίες που αφορούν τις προσπάθειες των Αρμενίων να τραπούν σε φυγή, οι περιγραφές για τα ανθρώπινα όντα που κρέμονταν από τα κατάρτια και τα ξάρτια των πλοίων ή πλημμύριζαν τις βάρκες για να διαφύγουν τον κίνδυνο και να βρουν καταφύγιο. Οι Τούρκοι εισχωρούσαν σε υπόγεια ή κελάρια όπου είχαν βρει καταφύγιο κατατρομαγμένες οικογένειες Αρμενίων, και τους έσερναν έξω, έναν-έναν για να τους εξολοθρεύσουν αδίστακτα:

«Όπου έβλεπαν Αρμένιους τους κυνηγούσαν, [τους κυνηγούσαν] μέσα στα σπίτια, επάνω στις στέγες, και τους σκότωναν, [τους σκότωναν] μέσα στις εκκλησίες όπου κρύβονταν για να σωθούν. [...] Όταν οι Τούρκοι δεν είχαν άλλα όπλα και έβλεπαν Αρμένιους να τρέχουν στους δρόμους, τότε σήκωναν τα μαρμάρια τραπέζια που βρίσκονταν έξω στα καφενεία, και τα έριχναν στα κεφάλια αυτών των δύστυχων ανθρώπων, προκαλώντας θανάσιμα κτυπήματα με αυτά τα αποτελεσματικά όπλα. Τα θύματά τους έπεφταν κάτω και εκείνοι [ο Τούρκικος όχλος] τους άφηναν να πεθάνουν αιμορραγώντας στα χαντάκια των δρόμων, μέχρι που τα καρότσια γέμιζαν με πτώματα/νεκρούς και με άλλους ετοιμοθάνατους Χριστιανούς, τους οποίους μετέφεραν με απερίγραπτη βιαιότητα, και τους πέταγαν στη Θάλασσα του Μαρμαρά. Για δύο ημέρες και δυο νύχτες οι σφαγές συνεχίζονταν με αμείωτη ένταση. Οι διαμαρτυρίες των Μεγάλων Δυνάμεων ήταν άκαρπες, και ζούσαμε σε μία κατάσταση αδιάκοπης **τρομοκρατίας**. Διαδόθηκε, ότι για κάποιο ανεξήγητο λόγο, θα έκαναν επίθεση και στο δικό μας χωριό [στο Κανδύλι], αν και μέχρι τότε οι σφαγές είχαν περιοριστεί στην Κωνσταντινούπολη», γράφει η Neave (1933:174-183).

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να αναφέρουμε ότι σε ολόκληρο το έργο της Neave, από την αρχή ως το τέλος, συναντούμε τους όρους τρομοκρατία (terrorism) και τρόμος (terror), και εκφράσεις, όπως: «η κυριαρχία του τρόμου στην Τουρκία», «κάτω από την ισχυρή του τρομοκρατία», «τέτοιο καθεστώς τρομοκρατίας», «επικρατούσε ένα τρομερό καθεστώς τρομοκρατίας», «μία τρομερή κατάσταση τρομοκρατίας», «ζούσαμε σε μία κατάσταση αδιάκοπης τρομοκρατίας», «υποφέραμε τέτοια νύχτα τρομοκρατίας», «μαζικές δολοφονίες» και «σφαγές».

Πριν από αυτήν την «εφιαλτική εμπειρία» του 1896, όπως την περιγράφει η Doriga L. Neave, οι Αρμένιοι πρόσφυγες, από το εσωτερικό της Μικράς Ασίας, έφταναν στην Κωνσταντινούπολη με συγκλονιστικές μαρτυρίες. Μαθαίνουμε για τη φυλάκιση χιλιάδων Αρμενίων πριν το 1896. Η Αγγλίδα περιηγήτρια-συγγραφέας περιγράφει τις «φρικαλεότητες», τις σφαγές, τους εμπρησμούς, τους διωγμούς και τις λεηλασίες που διαπράττονταν κατά των Χριστιανών γενικότερα. Μας πληροφορεί επίσης, ότι απαγορευόταν αυστηρά οποιαδήποτε δημοσίευση στις εφημερίδες και οποιαδήποτε δημόσια συζήτηση γι' αυτά τα θέματα.

«Για πολλά χρόνια υπήρχαν μεγάλες αναταραχές στη Μικρά Ασία ανάμεσα στους Τούρκους, τους Χριστιανούς υπηκόους και τους Αρμένιους, που κατέληγαν συνεχώς σε φρικτές σφαγές, οι οποίες κινητοποίησαν τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις να προβούν σε σοβαρές διαμαρτυρίες στο Σουλτάνο, αλλά χωρίς κανένα αποτέλεσμα», τονίζει η Neave, προσθέτοντας ότι θυμάται πολύ καλά την έξαρση που δημιουργήθηκε όταν ολόκληρη η ξένη φρουρά, με

τους Πρέσβεις, κατέβαινε το Βόσπορο ολοταχώς με το ατμόπλοιο, και είχε γίνει γνωστό ότι οι ξένες Δυνάμεις θα έκαναν μία ενωμένη προσπάθεια να ασκήσουν πίεση στο Σουλτάνο για να σταματήσει τις μαζικές δολοφονίες. Εντούτοις, κανένας δεν πίστευε, όπως υποστηρίζει η Neave, ότι οι σφαγές και οι βιαιοπραγίες που διαδραματίζονταν κατά των Χριστιανών στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας θα έφταναν και στην Κωνσταντινούπολη το 1896: «Επανελημμένα πληροφορούμασταν για αυτόν τον κίνδυνο, αλλά ούτε ένας από εμάς πίστευε ότι τέτοιες ταραχές θα μπορούσαν να συμβούν στην Κωνσταντινούπολη, όπου ο Σουλτάνος κυβερνούσε με τόση απολυταρχία (Neave 1933:166-167).

Αναλυτικότερα, όσον αφορά στο «ανθρωποκυνηγητό», «τη μεγάλη σφαγή» και «τις μαζικές δολοφονίες» που ξεκίνησαν στην Κωνσταντινούπολη στις 26 Αυγούστου 1896, η Neave, μας πληροφορεί ότι οι εκπρόσωποι των ξένων Δυνάμεων, επειδή πίστευαν ότι όλοι οι Χριστιανοί κινδύνευαν να συμπεριληφθούν σε μία «Γενική Σφαγή», είχαν ναυλώσει εμπορικά πλοία, που ήταν αγκυροβολημένα στο λιμάνι, και επιβίβαζαν τους Ευρωπαίους υπηκόους τους.

Στη συνέχεια, περιγράφει τη βοήθεια που παρείχε εκείνη, η οικογένειά της και ο φίλος της, ο Πρίγκιπας Χαλίμ, ανιψιός του Σουλτάνου, σε Αρμένιους για να αποδράσουν από την Τουρκία. Αναφέρει και τις ενέργειες της Αρμενικής Μυστικής Εταιρίας, γνωστή ως Χεντσάκ (Henchak) και τη βοήθεια που παρείχε η ίδια σε δύο ηγετικά της μέλη, κρύβοντάς τους στην οικία της και συμμετέχοντας στην απόδρασή τους.

Δεν συμφωνούσαν όλοι οι Τούρκοι με τις ενέργειες του σουλτάνου. Οι μουλάδες (ιερείς του Ισλάμ) προσπάθησαν να σταματήσουν τη μαζική σφαγή των Αρμενίων, και ο σουλτάνος τους τιμώρησε φροντίζοντας να χάσουν τη ζωή τους.

Κατά τη μαρτυρία της Neave, ενώ οι σφαγές συνεχίζονταν με μεγάλη οργή, και προκαλούσαν μεγάλες και σοβαρές απώλειες ζωών, οι μουλάδες συνεδρίασαν και αποφάσισαν ότι ο σουλτάνος ήταν ανίκανος να κυβερνήσει και ήταν καθήκον τους να τον εκθρονίσουν. Έτσι, μια πομπή με τριάντα μουλάδες, κρατώντας το Κοράνι του Μωάμεθ ξεκίνησαν την πορεία τους για να παρουσιαστούν στο σουλτάνο και να τον εκθρονίσουν. Οι κατάσκοποι του σουλτάνου έσπευσαν στο ανάκτορο Γιλντίζ Κιόσκ για να τον προειδοποιήσουν: «Οι αξιωματούχοι του σουλτάνου κατατρόμαξαν, αλλά όχι ο Μέγας Εκτελεστής (The Great Assassin). Με την συνηθισμένη του εφευρετικότητα, [ο σουλτάνος] κάλεσε τους σωματοφύλακες του και τους είπε ότι μία συμμορία Αρμενίων μεταμφιεσμένοι ως Μουλάδες, κατευθύνονταν προς το Παλάτι για να τον δολοφονήσουν. Εκμεταλλεύτηκε τα φανατικά τους συναισθήματα, τονίζοντας την ιεροσυλία που διέπρατταν αυτοί οι **Γκιαούρηδες** τολμώντας να φορέσουν την ιερή ενδυμασία των ιερέων της θρησκείας τους. Η φημισμένη σωματοφυλακή, επιλεγμένοι άνδρες από τα καλύτερα στρατιωτικά συντάγματα της χώρας, έχοντας μεγάλη επιθυμία να συμμετέχουν και εκείνοι στη γενική αιματοχυσία που διαπράττονταν, όρμησαν έξω, πλήρως οπλισμένοι, ενώ οι Μουλάδες πλησίαζαν, και έπεσαν επάνω στους Μουλάδες πελεκώντας τους σε κομμάτια, έτσι ώστε κανένας δεν επέζησε» (Neave, 1933: 179-180).

Από την άλλη πλευρά, η επιρροή μιας γυναίκας επάνω στο σουλτάνο ήταν πολύ μεγαλύτερη για να σταματήσουν οι μαζικές δολοφονίες των Αρμενίων. Η μητέρα του Κεντίβ (Khedive) της Αιγύπτου, η οποία ζούσε στο Μπεμπέκ, πήγε η ίδια στο Γιλντίζ Κιόσκ και απείλησε τον σουλτάνο ότι θα εγκατέλειπε τη χώρα εάν δεν σταματήσει τις σφαγές:

«Η επιρροή της επάνω στον Μέγα Εκτελεστή ήταν τόσο μεγάλη που εκείνος εξέδωσε Βασιλική διαταγή να σταματήσουν οι σφαγές των Αρμενίων μέσα σε τριάντα ώρες από την στιγμή που ξεκίνησαν. Με στρατιωτική ακρίβεια, οι σφαγές σταμάτησαν με τη δύση του ηλίου τη δεύτερη ημέρα, αποδεικνύοντας έτσι, ότι οι αξιωματούχοι του σουλτάνου είχαν τον έλεγχο της κατάστασης όλο αυτό το διάστημα» (Neave, 1933: 192).

«Ο Μέγας Εκτελεστής», ο σουλτάνος, εξέδωσε και φερμάνι, σύμφωνα με το οποίο οι επιζήσαντες Αρμένιοι είχαν μόνο είκοσι-τέσσερις ώρες να φύγουν από την Τουρκία, πράγμα που έκαναν, και οι περιουσίες τους κατασχέθηκαν από την Τούρκικη Κυβέρνηση.

Ένα από τα πιο συγκλονιστικά στοιχεία αυτών των βάρβαρων σφαγών ήταν ότι δε δολοφονήθηκε κανένας Χριστιανός, εκτός από εκείνους που ανήκαν στο Αρμενικό έθνος. Κατά την εκτίμηση της Neave, «προφανώς επεδίωκαν την εξολόθρευση αυτού του δύστυχου λαού, ο οποίος συγκροτούσε το πιο πλούσιο και το πιο προοδευτικό κομμάτι του πληθυσμού, αλλά υπήρξε για τους Τούρκους ο πιο ενστικτώδης και μισητός εχθρός τους» (1933:167).

Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να αναφέρουμε ότι, το 1889 - επτά χρόνια πριν τη «Μεγάλη Σφαγή» της Κωνσταντινούπολης - επισημαίνονται οι πρώτες σφαγές των Αρμενίων. Ακολουθούν νέες βιαιοπραγίες, δηλαδή μία Αρμενοκτονία σε μικρότερη κλίμακα τα έτη 1894-1896, καταλήγοντας στη μεγάλη γενοκτονία των Αρμενίων το 1915, που τελειώνει με την εξάλειψη αυτής της εθνότητας στην Τουρκία το 1920 (Charalambidis 2002, Φωτιάδης 1993, Χαραλαμπίδης 1999).

«Μας είχαν προειδοποιήσει ότι θα ερχόταν η ημέρα που όλοι οι Χριστιανοί θα συμπεριλαμβάνονταν σε μία **Γενική Σφαγή**. Τελικά, όταν πραγματικά συνέβη αυτό, μόνο τότε καταλάβαμε τις φρικαλεότητες που βίωναν οι Αρμένιοι, από τις οποίες λίγοι επέζησαν για να διηγηθούν», καταλήγει η Neave (1933:166).

3. «Ο Κουτσός Δήμαρχος της Κερασούντας»: η πρώτη Αμερικανίδα στην Κερασούντα και η «Μάστιγα του Τρομερού Φόβου»

Τον «τρόμο» και τη «δικτατορία» που ασκούσε ο δήμαρχος Οσμάν αγάς στην «εχθρική» πόλη της Κερασούντας, περιγράφει η Blanche Norton (1922), Αμερικανίδα ιατρός από το Weehawken, New Jersey, στο άρθρο της με τίτλο «Ο Κουτσός Δήμαρχος της Κερασούντας», που δημοσιεύτηκε στις 4 Απριλίου του 1822, πέντε μήνες πριν τη Σφαγή της Σμύρνης.

Η Αμερικανίδα ιατρός πήγε στην Κερασούντα για να διερευνήσει τις ιστορίες που κυκλοφορούσαν σχετικά με τις εγκληματικές δραστηριότητες του δήμαρχου

Οσμάν αγά, γνωστός ως ο κουτσός δήμαρχος της Κερασούντας (Καμπερίδου 2008β).

Εικόνα 3. Αριστερά – Δεξιά: ο Οσμάν αγάς, γνωστός ως «Ο Κουτσός Δήμαρχος της Κερασούντας» και «ο τρόμος της περιοχής» (Norton 1922)

Όπως μας πληροφορεί η Norton (1922: 286), πριν από τον τελευταίο βαλκανικό πόλεμο (1913), ο Οσμάν αγάς ήταν ένας ταπεινός φαράς. Εκείνη την εποχή επέλεξε να πολεμήσει στο μέτωπο ως εθελοντής και επέστρεψε ως ήρωας, επειδή είχε χάσει το πόδι του. Απολάμβανε, για το ξύλινο πόδι του, μια τιμητική διάκριση. «Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος του έδωσε την ευκαιρία και το χρόνο να αποκτήσει μεγάλη επιρροή. Ως καπετάνιος των ανταρτών είχε εκτελέσει τόσο αποτελεσματικά τις εντολές για την εξολόθρευση των Αρμενίων, ενδυναμώνοντας με τον τρόπο αυτό για πάντα το κύρος του για εξέχοντα πατριωτισμό. Μετά από τη Φρίκη των Αρμενίων (the Armenian Horror), η εξουσία του έφθασε στο επίπεδο μιας δικτατορίας.»

Επιπρόσθετα, επισημαίνει ότι οι Αρμένιοι που είχαν απομείνει στην Κερασούντα προσφωνούσαν το όνομά του με τρόμο (terror). Οι Έλληνες το ανέφεραν με περιφρονητικό μίσος και οι ξένοι με ένα σεβασμό που έκρυβε φόβο, και δεν υπήρχε καμιά αμφιβολία για την εξουσία του. Ο Ερυθρός Σταυρός της Αθήνας δεν τολμούσε να στείλει γιατρούς και νοσοκόμες σε αυτήν «την εχθρική πόλη» όπου επικρατούσε η «μάστιγα του τρομερού φόβου», ωστόσο έστελνε ιατρικό-φαρμακευτικό εξοπλισμό (Norton 1922: 286).

Την ημέρα της άφιξης της πρώτης Αμερικανίδας στη «Γη των Κερασιών», ενώ περπατούσε προς το ορφανοτροφείο των Αρμενίων, ντυμένη με το μακρύ της στρατιωτικό παλτό και τις χοντρές στρατιωτικές της αρβύλες, είχε την αίσθηση ότι γινόταν αντικείμενο προσοχής, γνωρίζοντας και η ίδια, ότι δεν υπήρχαν άλλοι Αμερικανοί στην Κερασούντα. Ως διερμηνέας της, τη συνόδευε μια όμορφη Αρμένισσα, που ονομαζόταν Κυάνα, η οποία ήταν ντυμένη στα μαύρα, «το χρώμα που φορούσαν όλες οι Αρμένισσες από τον πόλεμο και μετά» (Norton 1922: 286).

Σύμφωνα με τη μαρτυρία, τα παιδιά του ορφανοτροφείου των Αρμενίων περίμεναν με μεγάλη αγωνία την άφιξή της, και την υποδέχτηκαν θερμά και ως σωτήρα τους, πιστεύοντας ότι θα τους προστάτευε και θα τους έσωζε από τους Τούρκους. Χάρη στην Αμαστούη, την Αρμενίσσα που είχε αναλάβει τη φροντίδα αυτών των ορφανών, και χάρη στην Αμερικανική βοήθεια που ελάμβανε για το ορφανοτροφείο, τα παιδιά είχαν τον απαιτούμενο ρουχισμό και την απαραίτητη διατροφή, αλλά υπήρχε μεγάλη ανάγκη για ιατρική φροντίδα. Επίσης, τα ορφανά δεν είχαν καμιά εκπαίδευση, επειδή αυτή η πόλη, όπως υπογραμμίζει η Norton (1922), ήταν τόσο εχθρική καθότι όλοι οι Αρμένιοι είχαν καταδιωχθεί και εκτοπισθεί και δεν υπήρχε ούτε ένας να αναλάβει το ρόλο του εκπαιδευτικού.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περιπέτεια αυτών των δύο Αρμενισσών— της Κυάννα και της Αμαστούη— οι οποίες, όπως ήδη αναφέραμε, καταδιώχτηκαν από τα σπίτια τους στην Τραπεζούντα, χωρίσθηκαν από την οικογένειά τους και στη συνέχεια μεταμφιεσμένες ως Τουρκάλες έφτασαν στην Κερασούντα, όπου μια Ποντιακή οικογένεια τις έκρυβε τρία χρόνια στο υπόγειο του σπιτιού τους. Την εποχή που έφτασε στην Κερασούντα η Αμερικανίδα ιατρός, η Αμαστούη εργαζόταν στο ορφανοτροφείο των Αρμενίων. Ήταν ερωτευμένη και περίμενε την άφιξη της Norton για να παραιτηθεί από τα καθήκοντά της και να φύγει από την Κερασούντα μαζί με τον αγαπημένο της. Η Κυάννα, η αδελφή της, είχε προσφερθεί να την αντικαταστήσει στο ορφανοτροφείο για να της δώσει την ευκαιρία να πραγματοποιήσει το όνειρό της, αλλά η Αμαστούη αποφάσισε να περιμένει την άφιξη της Blanche Norton:

«Το θαύμα είναι ότι τα νιάτα και η ομορφιά των κοριτσιών των Αρμενίων δεν έχουν φθαρεί κάτω από την Μάστιγα του Τρομερού Φόβου [...] Πώς τολμούσε η Αμαστούη να τρέφει ελπίδες για ευτυχία και η Κυάννα [η αδελφή της] να είναι πρόθυμη να σηκώσει στους ευαίσθητους ώμους της το βαρύ φορτίο ανήμπορων παιδιών για να την ελευθερώσει; Η Κυάννα προσφέρθηκε να αναλάβει τα καθήκοντα της αδελφής της στο ορφανοτροφείο, και σε λίγες ημέρες οι δύο εραστές ήταν καθοδόν για την Τραπεζούντα για να παντρευτούν και εγώ είχα εγκατασταθεί στην οικία της κυρίας Καριάν», γράφει στο άρθρο της η Norton (1922: 285).

Δεν γνωρίζουμε τι απέγιναν οι δύο εραστές, αλλά όσον αφορά στο θέμα της καθημερινής ψυχολογικής τρομοκρατίας που βίωναν οι Αρμένιοι, η Norton επισημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι όλες οι Αρμενίσσες που είχαν απομείνει στην Κερασούντα ήταν τρομοκρατημένες (terrorized) ή έτρεμαν από φόβο, ειδικά όταν σκέφτονταν ποια θα ήταν η μοίρα τους εάν έπεφταν στα χέρια των Τούρκων: «Έχω δει πολλά κορίτσια, κυριολεκτικά να μαραζώνουν, με ένα αηδιαστικό τατουάζ στο μέτωπο τους ή στο μάγουλό τους, ενδεικτικό σημάδι που για πάντα τις στιγματίζει ως γυναίκες μολυσμένες-βεβηλωμένες-προσβεβηλωμένες» (1922: 286).

Το «καθεστώς του τρόμου» επηρέαζε όλους τους κατοίκους, για παράδειγμα ως «αντικαταστάτες των γενιτσάρων» περιγράφει, στη συνέχεια τους «ληστές» (brigandes) του Οσμάν αγά που κυκλοφορούσαν στην Κερασούντα και ασκούσαν τρόμο (terror). Αυτοί οι αντικαταστάτες των γενιτσάρων ασκούσαν

τρόμο όχι μόνο στους Αρμένιους εξόριστους και στους Έλληνες κατοίκους, όπως επισημαίνει η Αμερικανίδα ιατρός, αλλά ακόμα και στους Τούρκους.

Ο κουτσός δήμαρχος της Κερασούντας Οσμάν αγάς ήταν «ο τρόμος της περιοχής» και στο ορφανοτροφείο των Αρμενίων το όνομά του αναφερόταν πάντα με «φρίκη» και «τρόμο», τονίζει η Norton (1922). Στην Κερασούντα, όλοι οι Έλληνες, οι Τούρκοι, οι Λεβαντίνοι και ακόμα και η ίδια, είχαν «καταβροχθισθεί» (devoured) από τη βάρβαρη προσωπικότητα του δημάρχου ο οποίος ήταν **«σφοδρά εθνικιστής και με μεγάλη ευχαρίστηση, με μια κίνηση του χεριού του, θα βύθιζε στη λήθη όλα τα στοιχεία του έθνους του που δεν ήταν καθαροί μουσουλμάνοι.** Αντιπαθούσε ακραία και όλες τις Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, ένα χαρακτηριστικό που δεν προκαλεί εντύπωση, αν λάβουμε υπόψη τις παλαιότερες και τις σημερινές σχέσεις τους με την Τουρκία» (Norton, 1922: 286).

Η επιρροή του δημάρχου επεκτεινόταν και στην Τραπεζούντα. Για παράδειγμα, ένας συγγενής του δημάρχου κατηγορήθηκε για το φόνο ενός επιφανούς Έλληνα, κατά τη διάρκεια της συμμετοχής του τελευταίου σ' ένα γάμο. Γι' αυτό το λόγο ο βαλής της Τραπεζούντας κάλεσε το δήμαρχο Οσμάν αγά και τον κατηγορούμενο στο φόνο συγγενή του. Παρόλο που διατάχθηκε η σύλληψη του φονιά, όπως μας πληροφορεί η Norton (1922) οι στρατιώτες της Τραπεζούντας αρνήθηκαν να υπακούσουν στη διαταγή και να τον συλλάβουν, και έτσι ο δολοφόνος δεν τιμωρήθηκε και ο Οσμάν αγάς επέστρεψε στην Κερασούντα.

Ο Οσμάν αγάς ασκούσε τρόμο σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Είχε απαγορεύσει, για παράδειγμα, την οινοποσία και την ιεροδουλία επειδή ανησυχούσε για το πρόβλημα της υπογεννητικότητας των Τούρκων. Εξαφάνισε αυτές τις ανεπιθύμητες γυναίκες από την Κερασούντα αφού πρώτα ξύρισε τα κεφάλια τους, για να μπορούν να τις αναγνωρίζουν όλοι «οι τίμιοι άνθρωποι», ενώ εκείνες που δεν πρόλαβαν να εγκαταλείψουν την πόλη βρέθηκαν νεκρές στη θάλασσα. Αναλυτικότερα, η Norton γράφει:

«Όπως παρατηρείται στις κλινικές μου στην Τραπεζούντα, έτσι και εδώ, υπάρχει μεγάλη υπογεννητικότητα στους Τούρκους. Αυτό ήταν θέμα μέγιστης σημασίας για τον Οσμάν Αγά, όπως ήταν για όλους τους πατριώτες Τούρκους, και έψαχνε συστηματικά και επίμονα να αλλάξει αυτή την κατάσταση που θεωρούσε επιβλαβή για το μελλοντικό μεγαλείο της φυλής του. Αναφέρω περιληπτικά ότι οι μέθοδοί του υπήρξαν αναμφισβήτητα αποτελεσματικοί. Ο οίνος και οι ιεροδουλες απαγορεύτηκαν. Ο ίδιος παραμόνευε στην αγορά και με τα ίδια του τα χέρια αναποδογύριζε και κατέστρεφε κασόνια με οινοπνευματώδη [...] Ξύριζε τα κεφάλια των ιεροδουλων έτσι ώστε όλοι οι καλοί άνδρες να μπορούν να τις αναγνωρίζουν. Τις είχε προειδοποιήσει να φύγουν, και εκείνες που δεν μπόρεσαν να βρουν κάπου να πάνε, διότι πολλές δεν μπόρεσαν να φύγουν, [ο δήμαρχος] βρήκε ως λύση το βυθό της θάλασσας» (Norton, 1922: 287).

Σύμφωνα με την αφήγηση της Αμερικανίδας ιατρού, παρόλο αυτό το άγχος για τη φυλή του, τον Οσμάν αγά κυρίευε ένα πάθος για μια ωραία Ελληνίδα. Το γεγονός ότι ο Οσμάν αγάς είχε μία σύζυγο, δεν του φάνηκε λόγος να μην αποκτήσει και την Ελληνίδα, αλλά αυτό το γεγονός απασχολούσε και τη μητέρα

του κοριτσιού, η οποία έστειλε την κόρη της στη Γαλλία. Όταν το έμαθε ο Οσμάν αγάς εκδικήθηκε τη γυναίκα αυτή καταστρέφοντάς την οικονομικά, «μία από τις πιο αγαπημένες και ανυπολόγιστης σημασίας μεθόδους του για να επιβάλλει τη θέλησή του» (Norton, 1922: 287).

Η πολεμική του δημάρχου εναντίον του οίνου και των ιερόδουλων δεν ήταν το μοναδικό μέτρο του για την καταπολέμηση της υπογεννητικότητας των Τούρκων. Η Norton επισημαίνει ότι ο δήμαρχος, «έχοντας ανακαλύψει μια δικής του επινόησης ή κάποια μεταφυσική σχέση μεταξύ της υπογεννητικότητας των Τούρκων και των ψηλών τακουινίων των γυναικείων υποδημάτων, καθώς και της κοντής φούστας, που φορούσαν οι πιο τολμηρές Τουρκάλες που μιμούνταν τις Λεβαντίνες της πόλης τους και τις απελευθερωμένες Τουρκάλες της μητρόπολης, δεν βασίστηκε στην αργή, σταδιακή και αβέβαιη διαδικασία της εκπαίδευσης των γυναικών έτσι ώστε οι γυναίκες να καταλάβουν από μόνες τους τα σφάλματά τους. Αντί γι' αυτό, πίεσε αυστηρά τους υποδηματοποιούς και τους ράπτες, επιβάλλοντας κανονισμούς για το ύψος των τακουινίων και για το μήκος των γυναικείων ενδυμάτων» (Norton 1922: 287).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η μαρτυρία της Norton για τις παρεμβάσεις του δημάρχου στον ενδυματολογικό κώδικα των ανδρών, όσον αφορά στο κόκκινο φέσι, που κάθε Τούρκος υπήκοος ήταν υποχρεωμένος να φοράει. Αναφέρει ότι ένας Έλληνας που τώρα κατοικούσε στη Ρωσία επέστρεψε στην Κερασούντα, φορώντας ένα σκληρό Ευρωπαϊκό καπέλο. Ο Δήμαρχος τον συνάντησε στο δρόμο και χωρίς δισταγμό τράβηξε το μακρύ μαχαίρι του και έκοψε το πάνω μέρος του καπέλου. «Έτσι με πράξεις, αντί για λόγια, έκανε τις επιθυμίες του γνωστές», καταλήγει η Norton (1922: 287).

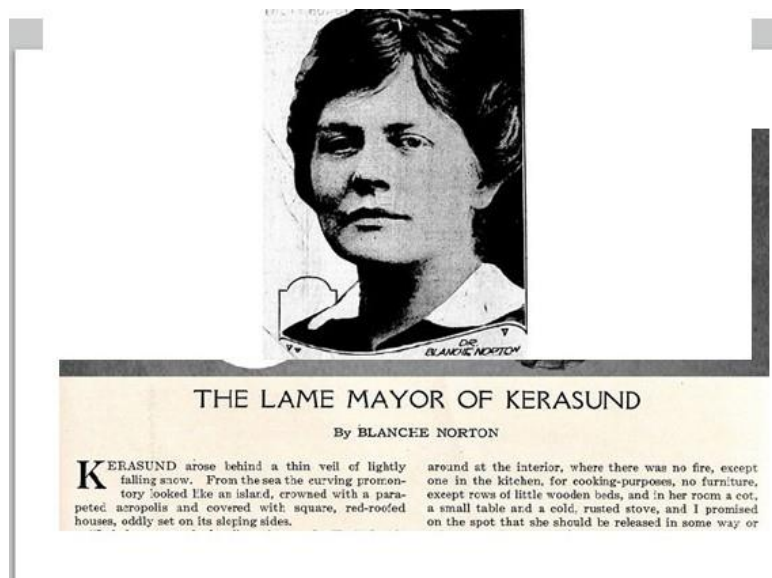
Οι παρεμβάσεις του δημάρχου επεκτείνονταν και στον έντυπο τύπο της Κερασούντας: «Σε ένα μικρό έντυπο (journal) που δημοσιευόταν εβδομαδιαία, υπήρχαν πάντα άρθρα που υποτίθεται είχαν γραφτεί από τον Οσμάν Αγά, στα οποία παρουσιάζονταν οι ιδέες του. Η άποψή του ήταν ότι ολόκληρη η Ευρώπη πάντα βρισκόταν και ακόμα βρίσκεται σε κατάσταση βαρβαρότητας και ό,τι και να διαθέτει ως κουλτούρα την κατέκτησε χάρη στην επαφή της με το Ισλάμ. Η απόδειξη αυτής της θεωρίας συνοδευόταν πάντα με μια προτροπή-παρότρυνση στον Πιστό [μουσουλμάνο] να μην υποχωρήσει στην ξένη επιρροή και να μην αφήσει την αρχαία του δόξα να ξεγλιστρήσει από αυτόν» (Norton 1922: 286-287).

Αποτελεσματικά υπήρξαν και τα προληπτικά μέτρα που λάμβανε ο δήμαρχος για να αποθαρρύνει κάθε μορφή αντίστασης. Όταν θεωρούσε ότι οι κάτοικοι της Κερασούντας έδειχναν σημεία αντίστασης, έδινε εντολή στους «ληστές» του, τους «αντικαταστάτες των γενιτσάρων», να παρελάσουν στους δρόμους της πόλης, προκαλώντας τρόμο και ταραχή, όχι μόνο στους Έλληνες, αλλά ακόμη και στους ίδιους τους Τούρκους. Τέτοιες στιγμές, παρατηρεί η Norton, έβρισκε τα τρομοκρατημένα παιδιά του ορφανοτροφείου των Αρμενίων, «στρυμωγμένα όλα μαζί στις γωνίες των τοίχων χλωμά και άφωνα, διότι πολλά γνώριζαν, από πρώτο χέρι, τα βάνουσα βασανιστήρια αυτών των ωραίων διαβόλων [...]. Αποφάσισα εκείνη την στιγμή να βάλω τέλος σε αυτήν την ανυπόφορη κατάσταση. Δεν υπήρχε παρά μόνο ένας τρόπος, πρέπει να στείλω τα παιδιά

στην Τραπεζούντα, όπου υπάρχει καλύτερη προστασία/ασφάλεια» (1922: 288).

Για να πετύχει το σκοπό της αποφάσισε να πλησιάσει η ίδια τον δήμαρχο, πριν τολμήσει να πάρει τα παιδιά από το ορφανοτροφείο, και να του εξηγήσει ότι βρισκόταν στην Κερασούντα για την φροντίδα τους και για να ιδρύσει μια δημόσια κλινική-νοσοκομείο: «Ο Δήμαρχος δεν ήρθε στο πρώτο μας ραντεβού, αλλά αυτό δεν με ξάφνιασε καθόλου, γιατί από την άφιξη μου στην Τουρκία έχω συνηθίσει σε τέτοια αδιαφορία», παρατηρεί η Norton (1922: 288).

Τελικά η Αμερικανίδα ιατρός συναντήθηκε με τον Οσμάν αγά, ο οποίος έδειξε ενδιαφέρον όσον αφορά στην πρότασή της να ιδρύσει κλινική, και ιδίως για την θεραπεία της σύφιλης. Υποσχέθηκε τη συνεργασία του και κατέληξε λέγοντας της ότι αγαπούσε την Αμερική. Η Norton εκμεταλλεύθηκε αυτήν την ευκαιρία και του ζήτησε ένα σκάφος για να επισκεφτεί το Ελληνικό ορφανοτροφείο στο Πουλαντζάκ (Boulanjak). «Εδώ τόλμησα να του ζητήσω μια από τις μηχανοκίνητες βάρκες του για να πάω στο Πουλαντζάκ, όπου έπρεπε να εξετάσω το ορφανοτροφείο μας. Δεν μου το αρνήθηκε», γράφει, εκτιμώντας ωστόσο ότι ο Οσμάν αγάς ήταν «ένας ανεπηρέαστος μισητής των Άπιστων. Εγώ γλίτωσα χάρη στο κύρος μου ως Αμερικανίδα» (1922: 288-89). Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε, ότι στην Κερασούντα, στο Πουλαντζάκ και στο Καραχισάρ υπήρχαν ορφανοτροφεία των Ελλήνων και των Αρμενίων, όλα κάτω από την αιγίδα του Near East Relief της Τραπεζούντας. Στο Πουλαντζάκ συνάντησε τον Έλληνα επίσκοπο «προδότη», ο οποίος είχε στενές σχέσεις με τον δήμαρχο.

Εικόνα 4. «Εγώ γλίτωσα χάρη στο κύρος μου ως Αμερικανίδα» (Blanche Norton, 1922).

3.1 Ο Έλληνας επίσκοπος-προδότης: το καταφύγιο των προσφύγων και το ελληνικό ορφανοτροφείο

Για τον Οθωμανό Έλληνα (Ottoman Greek), σύμφωνα με την αφήγηση της Norton (1922), ο όρος επίσκοπος (bishop), συγγενεύει με την έννοια του

δεσπότη (despot). Ο λόγος του επισκόπου είναι νόμος, όσον αφορά στα πνευματικά και κοσμικά θέματα. Η κοσμική του εξουσία φυλάσσεται αυστηρά, και στη Μικρά Ασία ο επίσκοπος αποτελεί-εκπροσωπεί το μόνο σχήμα ανεξάρτητης κυβέρνησης των Ελλήνων υπηκόων. Μας πληροφορεί επίσης, ότι επίσκοπος απολαμβάνει, λίγο-πολύ, και το σεβασμό των Τούρκων. Θεωρείται ο αρχηγός της κοινότητας, ρυθμίζει τη ζωή των κατοίκων και παίζει το ρόλο του μεσολαβητή μεταξύ του Έλληνα υπηκόου και του Τούρκου ηγεμόνα:

«Μερικές φορές οι επίσκοποι είναι άνθρωποι περίφημοι με πατριωτικό πνεύμα και με σκοπό να κρατήσουν τους Έλληνες πιστούς στις αρχαίες παραδόσεις τους, ανεξάρτητα από τη Μωαμεθανική εξουσία [...] Άλλες φορές είναι πονηροί, καιροσκοποί, δεσπότες-τύραννοι, που θα πρόδιδαν ακόμα και το λαό τους. Ο τωρινός Επίσκοπος του Πουλαντζάκ ανήκει στην τελευταία κατηγορία», αποκαλύπτει η Norton (1922), χωρίς να καταγράφει το όνομα του επισκόπου.

«Ο κύριος Μαύρος, που ήταν ο διερμηνέας μου, μισούσε τον Επίσκοπο εξαιτίας της κατάφωρης προδοσίας του κατά τη διάρκεια του πολέμου, και επειδή [ο επίσκοπος] είχε πολύ στενές σχέσεις με τον Οσμάν Αγά», όπως αναφέρει στο άρθρο της η Norton (1922), προσθέτοντας ότι δεν είχε αντιληφθεί, ότι ο κ. Μαύρος δεν είχε μεταφράσει ούτε τις μισές από τις εκκλήσεις του Επισκόπου για τη βοήθειά της, έτσι ώστε να πραγματοποιήσει τα δικά του πολύπλοκα σχέδια και να επανακτήσει το κύρος του στους Έλληνες της Κερασούντας, οι οποίοι έκαναν ενέργειες για να ανακληθεί-επαναφερθεί στην επισκοπή του.

«Πιστεύω ότι ο διερμηνέας μου [ο κ. Μαύρος] ένοιωθε αμαρτωλή χαρά οδηγώντας τον [επίσκοπο] να πιστεύει ότι εγώ θα του έδινα όλα όσα μου είχε ζητήσει, διότι η εγκαρδιότητά του [επισκόπου] αυξήθηκε στο σημείο μιας επίμονης-επιτακτικής πρόσκλησης για δείπνο. Ενώ περιμέναμε να δειπνήσουμε, πήγαμε να επισκεφτούμε το [ελληνικό] ορφανοτροφείο και το καταφύγιο των προσφύγων.»

Όσον αφορά στο καταφύγιο των προσφύγων γράφει: «Υπήρχαν πέντε φορές περισσότερα παιδιά μέσα στο κτήριο από το επιτρεπτό όριο αξιοπρέπειας. Τα περισσότερα ορφανά φορούσαν Αμερικάνικα ρούχα που τους είχαν σταλεί από την Τραπεζούντα και κυκλοφορούσαν ξυπόλητα επάνω στα πρόσφατα, για μας, σφουγγαρισμένα πατώματα. Η ανάγκη τους για υποδήματα και κάλτσες με ενόχλησε, ειδικά επειδή εγώ φορούσα ένα ζεστό παλτό και ο Επίσκοπος ένα με γούνινη επένδυση. Όσον αφορά στους πρόσφυγες, τι μπορώ να πω γι' αυτούς τους ανθρώπους που δεν έχει ήδη ειπωθεί, και ποιες λέξεις είναι αρκετά δυνατές για να τους ζωγραφίσουν-απεικονίσουν στους Αμερικανούς, οι οποίοι ποτέ δεν έχουν δει πρόσφυγα; Πριν τον πόλεμο η πόλη κατοικούταν από Έλληνες. Τώρα, υπάρχουν μόνο 200, οι περισσότεροι γυναίκες και παιδιά που, μετά από μεγάλη περιπλάνηση, επέστρεψαν στην πόλη. Στους δρόμους έβλεπα ομάδες θλιμμένων και ταλαιπωρημένων ανθρώπων, άστεγους...» (Norton 1922: 289-290).

Στη συνέχεια, η Norton (1922) επισκέφτηκε και το Ελληνικό ορφανοτροφείο στο Καραχισάρ, το οποίο και εκείνο είχε ζητήσει βοήθεια από το Near East Relief. Αναφέρει ότι σε αυτήν την μικρή ορεινή πόλη που είχε αποκλειστεί από τα χιόνια, ένοιωθε ανήμπορη να απαλλάξει τα μικρά ορφανά από τη μιζέρια,

υπογραμμίζοντας ότι οποιαδήποτε χρηματική βοήθεια θα ήταν άχρηστη επειδή δεν υπήρχε τίποτα να αγοράσεις στο Καραχισάρ. Το μόνο που μπορούσε να υποσχεθεί στο φτωχό Έλληνα κληρικό ήταν ότι θα του έστειλε βοήθεια την Άνοιξη. Κατά τη διάρκεια της παραμονής της στο Καραχισάρ, όπως ήδη αναφέραμε, η Norton (1922) μαθαίνει ότι οι Ελληνίδες της Κερασούντας έσωσαν, προσωρινά, τις οικογένειές τους από τον εκτοπισμό.

3.2 Στο Ελληνικό ορφανοτροφείο

«Το κυριότερο κομμάτι της δουλειάς μου στην Κερασούντα αφορούσε τα ορφανά των Ελλήνων, μικρά, άστεγα και εγκαταλειμμένα παιδιά, από τα οποία ούτε ένα δεν ήταν από την Κερασούντα», τονίζει η Norton (1922: 290) στο άρθρο της. Εδώ οφείλουμε να επαναλάβουμε ότι για την προσφορά της στη διάσωση της οράσεως των παιδιών του Ελληνικού ορφανοτροφείου της Κερασούντας, η Norton έλαβε από τον Βασιλιά της Ελλάδος Αλέξανδρο, το στρατιωτικό παράσημο «the Order of King George», που δόθηκε για πρώτη φορά σε γυναίκα.

Ακολουθεί η μαρτυρία-αφήγηση της Norton (2022) για το Ελληνικό ορφανοτροφείο της Κερασούντας, το οποίο στεγαζόταν στο υπόγειο ενός σχολείου και στέγαζε 210 παιδιά, ηλικίας 4 έως 14 ετών, τα οποία υπέφεραν από έλκος στα ούλα, από παράσιτα, από αιμορραγία και από την οξεία Αιγυπτιακή επιδημία του τραχώματος που προκαλούσε τύφλωση. Είχαν, επίσης, τα δηλητηριώδη σημάδια του βασανισμού, της σύφιλης και της ψώρας:

«Εκτός από τη σοφίτα, όπου κοιμόνταν [τα παιδιά] και ένα δωμάτιο στον πρώτο όροφο που λειτουργούσε ως νοσοκομείο, τα 210 ορφανά δεν είχαν που να μείνουν (πού να κυκλοφορήσουν, πού να καθίσουν), εκτός από το υπόγειο ή έξω στη λασπωμένη αυλή [...] Βρισκόμουν στη μέση μιας οξείας Αιγυπτιακής επιδημίας του τραχώματος [...] δεν υπήρχαν νοσοκόμες, αλλά μόνο δύο Έλληνες ιατροί, ένας ηλικιωμένος άνδρας που ήταν εξαντλημένος από τις υπηρεσίες του στον Τουρκικό στρατό και ένας πολύ νέος, που είχε έρθει πρόσφατα από το Πανεπιστήμιο της Αθήνας [...]

«Παρόλες τις προσπάθειές μου, η αρρώστια μεταδιδόταν με ανησυχητικά γρήγορους ρυθμούς [...] Με τη βοήθεια του καινούργιου Αρχιεπισκόπου, ενός ευγενούς (noble) Έλληνα, έβαλα λίγη τάξη στο υπόλοιπο ορφανοτροφείο και έκανα προετοιμασίες για να μεταφέρω τα παιδιά σε καλύτερο κτήριο. Αλλά πριν προλάβω να πραγματοποιήσω τα σχέδιά μου για τη νέα εγκατάστασή τους, προσβλήθηκα κι εγώ με την αρρώστια. Για τρεις εβδομάδες περίμενα, με τον κίνδυνο να τυφλωθώ και ήμουν ανήμπορη να αποχωρήσω (1922: 290).

Σύντομα, οι Έλληνες έστειλαν πλοίο από την Κωνσταντινούπολη για να μεταφέρουν τα παιδιά στο νοσοκομείο για περίθαλψη, όπως μας πληροφορεί η Αμερικανίδα ιατρός, συμπληρώνοντας ότι «από αυτόν τον τρόπο της Κερασούντος» ένα ωραίο παλιό Τούρκικο παλάτι στο Βόσπορο μετατράπηκε σε νοσοκομείο, αποκλειστικά για τη θεραπεία των ορφανών που πάσχουν από τράχωμα, και το διαχειρίζονται Αμερικανοί ιατροί και νοσοκόμες.

«Τώρα γνωρίζω ότι δε—θα μπορούσα να είχα μείνει παραπάνω [στην Κερασούντα], ακόμα και να το ήθελα, επειδή, την ημέρα που έφυγα, τρεις

Τούρκοι αστυνομικοί πήγαν στο σπίτι που έμενα και ρωτούσαν, με πνεύμα φιλικό [τους άλλους ένοικους] για εμένα, επειδή θεώρησαν ότι συναναστρεφόμουν υπερβολικά (too much) με τους Έλληνες», τονίζει η Norton (1922: 290).

3.3 Σχέδια εξόντωσης των Ελλήνων: «η τιμωρία των Ελλήνων στις περιοχές της Μαύρης Θάλασσας για τις πράξεις των Ελλήνων της Ευρώπης»

«Αμέσως μετά την αποχώρησή μου από την Κερασούντα, ο υπόλοιπος κόσμος ενημερώθηκε ότι οι Τούρκοι είχαν διωχθεί από την Ευρώπη και ότι είχαν χάσει τη Σμύρνη και άλλες περιοχές της Μικράς Ασίας. Γνωρίζουμε ποια ήταν η Τουρκική απάντηση και πόσο καταστροφικός πόλεμος προκλήθηκε στη Μικρά Ασία από τη Συνθήκη των Σεβρών.¹² Ανάμεσα στους πρώτους αντάρτες ήταν ο Οσμάν Αγάς [ο κουτσός δήμαρχος της Κερασούντας], ο οποίος είχε ήδη δυναμώσει την επιρροή του, και ήταν έτοιμος να αναλάβει ένα σημαντικό μέρος στην *τιμωρία των Ελλήνων στις περιοχές της Μαύρης Θάλασσας για τις πράξεις των Ελλήνων της Ευρώπης*. Η πρώτη του δημόσια πράξη ήταν να συλλάβει τους επιφανείς Έλληνες της Κερασούντας και να κλείσει-σφραγίσει την πόλη, τάσσοντάς την κάτω από την αυστηρότερη μορφή επιτήρησης. Οι Ελληνικές και Βρετανικές αρχές της Κωνσταντινούπολης αναγνώρισαν-παραδέχτηκαν την ανικανότητά τους να χειριστούν τις μεθόδους του δημάρχου, που συμπεριλαμβάνουν *σχέδια εξόντωσης των Ελλήνων*, να κάψει την πόλη και να διαφύγει στα βουνά, εάν οι ξένες δυνάμεις επιχειρούσαν να παρέμβουν. Σήμερα δεν υπάρχουν Έλληνες άνδρες στην περιοχή. Όλοι έχουν στρατολογηθεί στον Τουρκικό στρατό ή έχουν εκτοπιστεί σε μια άγνωστη μοίρα», επισημαίνει η Norton (1922: 328) συμπληρώνοντας:

«Δεν ωφελεί να στρέψουμε έντρομοι τα χέρια μας προς τον ουρανό, εκλιπαρώντας για βοήθεια με ευλαβικό τρόπο για τις φρικαλεότητες του καταθρόνιου Τούρκου. Αναμφίβολα, όλες οι φρικαλεότητες αυτού του πολέμου δεν είναι χαρακτηριστικά μόνο του Τούρκου. Αποτελούν και αίσχη της ιμπεριαλιστικής Βρετανίας, της ιμπεριαλιστικής Γαλλίας, της ιμπεριαλιστικής Ελλάδας και της αδιάφορης Αμερικής» (1922: 328).

Σχετικά με τα «αίσχη της ιμπεριαλιστικής Βρετανίας» (Norton 1922:328) στο θέμα της Κύπρου, δηλαδή τα σχέδια κατοχής των Άγγλων και την αλλοίωση της εθνικής-πολιτισμικής ταυτότητας (εθνική εκκαθάριση), παράδειγμα αποτελεί και η Κύπρος.

Σε επιστολή της από την Κύπρο, το 1878, η Αγγλίδα περιηγήτρια Mrs. Annie Brassey (Baroness Brassey ή Lady Brassey) μας πληροφορεί ότι οι Άγγλοι, επειδή φοβήθηκαν την αντίσταση των «έξυπνων και πανούργων» Ελλήνων, αποφάσισαν να εισάγουν ένα μεγάλο αριθμό Τούρκων προσφύγων στην Κύπρο έτσι ώστε να μην επικρατήσει το Ελληνικό στοιχείο όταν η Κύπρος επέλθει κάτω από την μόνιμη κυριαρχία της Αγγλίας και τους αναγκάσει να αποχωρήσουν. Στην τελευταία της επιστολή από την Κύπρο με ημερομηνία 11

¹²«Η Μεγάλη Ιδέα»: η μοναδική σημασία για την ιστορία του ελληνικού έθνους συνθήκη αυτή των Σεβρών, δημιουργούσε ένα μέγα ελληνικό κράτος, κυρίαρχο του Αιγαίου με έκταση μέχρι των παραλίων εδαφών στην Προποντίδα και τον Εύξεινο και κατοχή τμήματος της Μικράς Ασίας. (Αναλυτικότερα, βλ. Παπαρηγόπουλο, χ.χ.ε. *Επίτομος Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*:1089-1107).

Δεκεμβρίου 1878, παρατηρεί με μεγάλη ανακούφιση ότι τελικά η Κύπρος ήρθε κάτω από την Αγγλική κυριαρχία «εις το διηνεκές» (Brassey 1880 στην Καμπερίδου 2007 και Καμπερίδου 2002Α').

4. Το τέλος ενός πολιτισμού ή ο θάνατος της Σμύρνης¹³

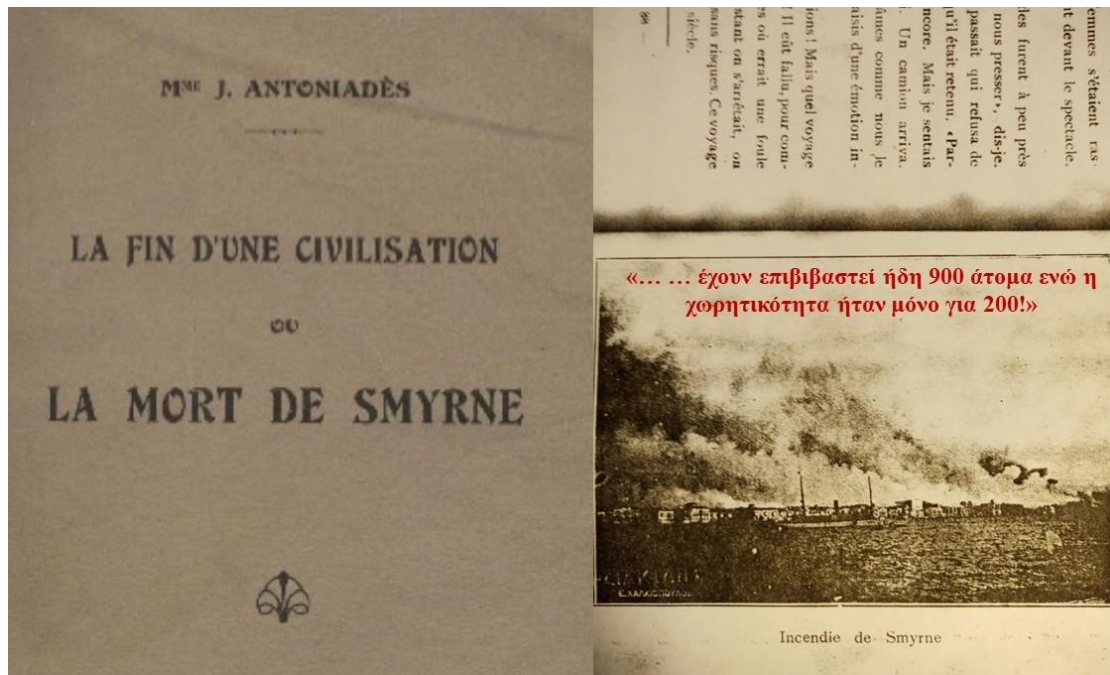
«Σε λίγες ώρες οι Τούρκοι θα φτάσουν στην προκουμαία, ποδοπατώντας, σφαγιάζοντας και λούζοντας στο αίμα αυτούς τους καταδικασμένους Χριστιανούς, συνεχίζοντας την τακτική της εξόντωσης που ξεκίνησαν τόσους αιώνες πριν» (Mme L. Jean Antoniadès 1925: 96).

Η Γαλλίδα περιηγήτρια-εθελόντρια, Mme L. Jean Antoniadès (M.L.J.A), σύζυγος του Ιωάννη Αντωνιάδη, που βρισκόταν στη Σμύρνη την περίοδο αυτή— στην τρίτη σελίδα του βιβλίου της με τίτλο *La fin d'une civilisation ou la mort de Smyrna/ το τέλος ενός πολιτισμού ή ο θάνατος της Σμύρνης*, και ημερομηνία Απρίλιος 1923) — γράφει ότι οι μαρτυρίες, αφηγήσεις, και παρατηρήσεις της είναι βαθιά ειλικρινείς και δίνουν μόνο εντυπώσεις για γεγονότα που είδε, έζησε και άκουσε το 1922.¹⁴

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να αναφέρουμε ότι η σφαγή της Σμύρνης, η καταστροφή της Σμύρνης, η Μεγάλη Πυρκαγιά της Σμύρνης που αρχικά εκδηλώθηκε στην αρμενική συνοικία, αναφέρονται στα γεγονότα της σφαγής του ελληνικού και αρμενικού πληθυσμού από τον κεμαλικό στρατό το Σεπτέμβριο του 1922. Μετά την αποχώρηση του τελευταίου ελληνικού στρατιωτικού τμήματος από τη Μικρά Ασία και την είσοδο του τουρκικού στρατού στη Σμύρνη, ξεκίνησε η καταστροφή που διήρκεσε 7 ημέρες, κλείνοντας τον κύκλο της παρουσίας των Ελλήνων στη μικρασιατική γη μετά από 35 αιώνες.

¹³ LA FIN DU CIVILISATION OU LA MORT DE SMYRNE, par Mme Jean Antoniadès (detached copy-αρχείο Γενναδείου βιβλιοθήκης)..

¹⁴ Στην 3^η σελίδα του βιβλίου της γράφει: "Ces notes n'ont que le mérite d'une profonde sincérité et ne donnent que des impressions sur des choses vues ou entendues. M.L.J.A., Athenes, Avril 1923."

Εικόνα 5. Το εξώφυλλο και οι σελίδες 84-85 του βιβλίου της Γαλλίδας εθελόντριας Mme L. Jean Antoniadès

Όσον αφορά στις αφηγήσεις της Γαλλίδας Mme L. Jean Antoniadès για την περίοδο αυτή, οι οποίες δημοσιεύτηκαν/εκδόθηκαν το 1925, επιλέξαμε να εστιάσουμε μόνο στις επιτόπιες/προσωπικές της μαρτυρίες, μολοντί προβαίνει και σε βάσιμες πολιτικές αναλύσεις και θέματα εθνικής άμυνας, μεταξύ άλλων.

Η Mme Jean Antoniadès ή M.L.J.A (όπως αναγράφεται στο βιβλίο της) προσέφερε τις υπηρεσίες στα νοσοκομεία της Σμύρνης ως εθελόντρια για τη φροντίδα των στρατιωτών που τραυματίστηκαν στο μέτωπο. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες της, πολλές οικογένειες έφταναν από τα βόρεια της Μ. Ασίας για να γλυτώσουν από την κτηνωδία των Τούρκων. Εγκατέλειπαν τα χωριά τους, τα σπίτια τους, τις περιουσίες τους, και όπως απεδείχθη από τα γεγονότα που ακολούθησαν, είχαν δίκιο που έφυγαν. Όσον αφορά στην εμπειρία της ως εθελόντρια το 1922 γράφει:

«Την εποχή εκείνη, η Τουρκική επιθετικότητα ήταν θηριώδης και μεγάλος αριθμός τραυματιών, είχαν αρχίσει να φτάνουν από το μέτωπο. Ήταν τόσο μεγάλος ο αριθμός των τραυματισμένων στρατιωτών που δόθηκε εντολή να μετατραπεί το ελληνικό παρθεναγωγείο σε νοσοκομείο αμέσως, και είναι σε αυτό το νοσοκομείο, το πέμπτο κατά σειρά, που πρέπει να έρχομαι τακτικά. [...] Την επόμενη ημέρα στις επτά το πρωί ένας νοσηλευτής μας ξύπνησε, ανακοινώνοντας ότι έφταναν πάνω από 900 τραυματίες» (Antoniades, 1923: 47-48).

Όπως μας πληροφορεί η Mme Antoniadès, οι στρατιώτες ήταν ξαπλωμένοι παντού και περίμεναν τις εθελόντριες για να τους αλλάξουν τους επιδέσμους και, όπως φάνηκε, για να ανοίξουν την καρδιά τους: «Ερχόμαστε από το «Αφιόν Καρά Χισάρ ή από το Μπανάζ', μας έλεγαν, και έβγαζαν από τις τσέπες τους ματωμένα εισιτήρια και φωτογραφίες. Ένας στρατιώτης είχε και φωτογραφία

του Βενιζέλου. «Πέντε χρόνια έχω να δω την οικογένειά μου», είπε άλλος, «Κοιτάξε τη φωτογραφία του μικρού μου αγοριού. Δεν τον γνωρίζω πια» (Antoniades 1925: 51). Παρατηρεί επίσης, ότι αυτό που παρηγορούσε τους στρατιώτες, που απάλυνε τους πόνους τους και που καθησύχαζε το πνεύμα ήταν η ελπίδα να επιστρέψουν στην πατρίδα τους και στις οικογένειές τους, αν και αγωνιούσαν πολύ να μάθουν τα νέα που αφορούσαν την οπισθοχώρηση του ελληνικού στρατού:

«Γνωρίζαμε ότι το ελληνικό στράτευμα είχε διασπαστεί (divisée). Τι θα συνέβαινε; Ο φόβος άρχισε να φαίνεται στα πρόσωπα των ανθρώπων», γράφει η Γαλλίδα εθελόντρια, προσθέτοντας «Οι μόνιμοι αξιωματικοί της Σμύρνης σχεδίαζαν να μεταφέρουν τις οικογένειές τους στην Αθήνα. Δόθηκε το σήμα του συναγερμού. Κάθε στιγμή από το μέτωπο είχαμε μόνο δυσάρεστα νέα. Αρχίσαμε να αισθανόμαστε σφίξιμο στο στήθος και όλοι βρίσκονταν έξω στους δρόμους για να δουν, να ακούσουν ή να μάθουν τα νέα» (Antoniades 1925: 62).

Ένα πρωί από το παράθυρό της είδε δύο ελληνικά θωρηκτά - το «Λήμνος» και το «Κιλκίς» - και άλλα οκτώ πλοία γεμάτα στρατιώτες. «Επιτέλους», σκέφτηκε, «οι ενισχύσεις φτάνουν», γεγονός που την καθησύχασε. Ωστόσο, επισκέφτηκε έναν καπετάνιο και τον ρώτησε αν πιστεύει ότι έχουν κάτι να φοβηθούν. Εκείνος της απάντησε, «Πώς; Φοβάστε; Μα μια παρέα αρκεί για την άμυνα της Σμύρνης! Οι Τούρκοι δε θα εισβάλλουν εδώ ποτέ. Κοιμηθείτε ήσυχα, πηγαίνετε!» (Antoniades 1925: 67).

Παρ' όλα αυτά, η προκουμαία γέμιζε καθημερινά από έπιπλα, δέματα και ανθρώπους που ήθελαν να φύγουν από τη Σμύρνη και η Mme Antoniades αναρωτιόταν: «Μα γιατί λοιπόν όλοι αυτοί οι άνθρωποι φεύγουν με τα έπιπλα και τα δέματά τους; Τι φοβούνται τριακόσια χιλιόμετρα μακριά από το μέτωπο; Ειλικρινά, δεν καταλάβαινα αυτή την τρέλα, αυτή την άτακτη φυγή!» Ένα βράδυ το μεγάλο πλήθος στην προκουμαία την ανησύχησε. Όποιον συναντούσε της έλεγε: «Πρέπει να φύγετε κυρία», ενώ η εθελόντρια απαντούσε «Τι έχω να φοβηθώ» και «εγώ είμαι Γαλλίδα κι αν υπάρχει κάποιος κίνδυνος, θα πάω στην Πρεσβεία» (Antoniades 1925: 67).

Όταν τελικά το Σεπτέμβριο του 1922 έφτασαν οι εντολές για την εκκένωση των νοσοκομείων και караβάνια τραυματιών μεταφέρονταν στην Πούντα για να επιβιβαστούν, η κυρία Αντωνιάδη επέλεξε να μείνει: «Εγώ αποφάσισα ότι δεν μπορώ να φύγω, να εγκαταλείψω το νοσοκομείο» και ομολογεί ότι ένοιωθε κάποια ασφάλεια χάρη στη Γαλλική «εθνικότητά της και τη σημαία της» (Antoniades 1925: 79).

Όσον αφορά στους πρόσφυγες, καθώς πλοία/μεγάλα σκάφη δεν ήρθαν να τους πάρουν, στριμώχνονταν κατά τριάντα σε μικρότερα σκάφη/θαλάσσια μέσα. «Να φύγουν, να φύγουν με οποιοδήποτε κόστος, με κάθε τρόπο ήταν η μόνη τους επιθυμία», παρατηρεί η Antoniades 1925: 76),¹⁵ προσθέτοντας ότι η θλίψη

¹⁵ Des caravans de blessés qui se trainaient, allaient à la Pounta pour s'embarquer. Comme le rands bateaux ne venaient plus les prendre, les réfugiés s'entassaient par trentaine dans des voiliers. Partir, partir à tout prix, par n'importe quel moyen était leur seul désir.

επικρατούσε παντού! Βλέποντας ότι δεν μπορούσαν να φύγουν, οι ηλικιωμένοι, οι γυναίκες και τα παιδιά συγκεντρώθηκαν κατά εκατοντάδες στις εκκλησίες.

Σε αυτήν την απεριγράπτη σύγχυση που επικρατούσε τόσες ημέρες, τώρα είχε προστεθεί και η φρίκη της πυρκαγιάς που κατάπινε τα πάντα στο πέρασμά της. Η μακριά προκουμαία της Σμύρνης ήταν ασφυκτικά γεμάτη με ένα πανικόβλητο πλήθος. Τελικά, δε μπορούσε να μείνει άλλο, έπρεπε να φύγει. Έφτασαν τα αυτοκίνητα στο νοσοκομείο για να παραλάβουν τους βαριά τραυματίες και να τους μεταφέρουν στο πλωτό-νοσοκομείο Αμφιτρίτη (Amphitrite). Όσοι μπορούσαν να περπατήσουν έπρεπε να πάνε στην Πούντα όπου επιβιβάστηκε ο στρατός. Η Γαλλίδα εθελόντρια ένοιωσε ότι η διαδρομή από το νοσοκομείο μέχρι την προκουμαία κράτησε έναν αιώνα: «Επιτέλους φεύγαμε! Μα τι έξοδος από το νοσοκομείο στην προκουμαία! Αυτή η έξοδος/διαδρομή μας φάνηκε ότι διήρκεσε έναν αιώνα» (Antoniades, 1923: 88).

Όταν τελικά έφτασαν στην προκουμαία, αντίκρουσε «μια εικόνα τρόμου και φρίκης!». Συγκλονίζεται από το χάος, το πανικόβλητο πλήθος, τη θλίψη, τα δάκρυα, τα βογγητά των ετοιμοθάνατων, και το θάνατο που υπήρχε γύρω της!¹⁶ «Και να ζούσα χίλια χρόνια τέτοιες εικόνες δεν θα ξανάβλεπα. Τόσες μάζες (ανθρώπινες) συμπιεσμένες. Αυτούς τους πολίτες που, μη μπορώντας να διαφύγουν, ξερίζωναν τα μαλλιά τους ουρλιάζοντας απελπισμένα. Δέματα, μπουγαλάκια με ρούχα όλα τούτα ανακατεμένα φύρδην μίγδην, ένα χάος (1923: 89).

Ενώ οι κάτοικοι της Σμύρνης εκλιπαρούσαν να επιβιβαστούν σε οποιοδήποτε πλεούμενο, ο καπετάνιος του πλωτού-νοσοκομείου ξεκίνησε να φύγει, φωνάζοντας ότι έχουν επιβιβαστεί 900 άτομα ενώ η χωρητικότητα ήταν για 200!! «Σε λίγες ώρες οι Τούρκοι θα φτάσουν στην προκουμαία, ποδοπατώντας, σφαγιάζοντας και λούζοντας στο αίμα αυτούς τους καταδικασμένους Χριστιανούς, συνεχίζοντας την τακτική της εξόντωσης που ξεκίνησαν τόσους αιώνες πριν» γράφει η Mme Antoniades (1923: 96).

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να αναφέρουμε ότι, σύμφωνα με ερευνητικά στοιχεία¹⁷, περίπου 280.000 άνθρωποι ήταν συγκεντρωμένοι στην προκουμαία ικετεύοντας για τη σωτηρία τους, 100.000 άτομα σφαγιάστηκαν και 160.000 ακόμα εκτοπίστηκαν στο εσωτερικό της Τουρκίας και εξαφανίστηκαν, όπως οι μαθήτριες της Αρμενικής Σχολής, οι μαθήτριες του Αμερικανικού Κολλεγίου, καθώς και 1.300 πρόσφυγες, που κρύβονταν στο Αμερικανικό κολλέγιο και επίσης έπεσαν στα χέρια των Τούρκων.

Συνεχίζοντας με την περιγραφή της Γαλλίδας εθελόντριας, μαθαίνουμε ότι αρχικά έφτασαν στη Χαλκίδα, όπου τους περίμεναν οι αρχές και οι αξιωματικοί της πόλης και τους μετέφεραν στο νοσοκομείο της Χαλκίδος. Αναφέρει ότι έμειναν άλλες δυο μέρες και μετά ξεκίνησαν για Αθήνα γιατί **«η Σμύρνη είχε γίνει πλέον Τουρκική»**. Στην Αθήνα συνάντησαν χιλιάδες πρόσφυγες:

¹⁶ "Enfin, le quai!...le quai, vision d'epouvante et d'horreur! Le quai, la foule, les larmes, les ris, les paintes, le gemissement des morionds, la mort!...Lugubre spectacle!"

¹⁷ Βλ. Edward Hale Bierstadt, *Η Μεγάλη Προδοσία* <https://www.ilamia.gr/2019/08/27/san-simera-27-aygoystoy-1922-quot-i-smyrni-mana-kaigetai-quot/> (τελευταία πρόσβαση 22/06/2022).

«Αργότερα τους ξαναβρήκα στην Αθήνα κατά χιλιάδες. Αυτούς τους πρόσφυγες, που έσερναν τη συμφορά τους στους δρόμους, έχοντας έρθει από παντού, από τα βάθη της Ανατολίας, ακόμα κι από την Κωνσταντινούπολη. "Αλλά γιατί εγκαταλείψατε έτσι τα σπίτια σας;" είπα μια μέρα στη Μαρία, την αφοσιωμένη μου υπηρέτρια, που η οικογενειακή της γλώσσα ήταν τα τούρκικα. "Κυρία", μου είπε, με τα κακά της ελληνικά. "Οι Τούρκοι είναι άγριοι. Εδώ και τέσσερα χρόνια έσφαξαν τη μάνα μου. Τους είχαν δεμένους στη σειρά, στην άκρη της θάλασσας και το αίμα τους κυλούσε κοκκινίζοντας το νερό. Στο χωριό που κατοικούσα τότε δεν έμεινε ούτε γάτα. Α! Οι Τούρκοι! Οι Τούρκοι!"».

«Να γιατί έφυγαν. Να γιατί εγκατέλειψαν τα χωριά, τα σπίτια, το βίός τους. Τα γεγονότα τους δικαίωσαν. Οι Τούρκοι, είναι η ληστρική ορδή που εγκατέλειψε τα εδάφη της Ασίας για να έρθει κομίζοντας τη σφαγή μέχρι τα παράλια της Ευρώπης! Είναι η άγρια μάζα που οι αρχηγοί της, όσο εκπαιδευμένοι κι αν είναι, δεν μπορούν να τη συγκρατήσουν. Είναι το ανελέητο, διψασμένο για αίμα κτήνος, που δεν σέβεται τίποτα», καταλήγει η Mme Antoniadès (1923: 113-114).

Στον επίλογο του βιβλίου της μας πληροφορεί ότι πέρασαν επτά μήνες από τότε και η Ελλάδα πλημμυρίζεται τώρα από πρόσφυγες που ζητούν άσυλο. Η Σμύρνη εξαφανίστηκε κάτω από τα πυρά και το αιματηρό όργιο των θηρίων [Τούρκων] και το μαρτύριο των χριστιανών της Μικράς Ασίας. Η κοιτίδα του Χριστιανισμού έγινε ο τάφος των πιστών όπου κείτονται ακόμη τα λείψανα των δούλων του Θεού, και στον αέρα υπάρχει ακόμα η δυσσομία της σήψης (Antoniadès, 1923: 127-128).

5. Συμπερασματικές παρατηρήσεις: Γυναικοκτονία

Οι γυναίκες αποτέλεσαν ειδικό κεφάλαιο και ειδικό στόχο αυτής της προσχεδιασμένης και συστηματικά προμελετημένης γενοκτονίας του Ελληνισμού της Μ. Ασίας και του Πόντου, και αναμφισβήτητα το ίδιο ισχύει και για τους Αρμένιους. Το μεγαλύτερο μέρος των θυμάτων των γενοκτονιών ήταν γυναικόπαιδα.

Η γυναικοκτονία, δηλαδή η ειδική πολιτική εξόντωσης γυναικών και παιδιών, που σχεδιάστηκε και εφαρμόστηκε από τον τουρκικό στρατό και τους τσέτες, επισημαίνεται έντονα στις αναφορές και στις εκθέσεις ιεραποστολών, προξένων και πρεσβειών καθώς και στις μαρτυρίες δυτικών περιηγητών και περιηγητριών (Καμπερίδου 2007: 34-37).

Οι βίαιοι εκτοπισμοί και οι πορείες θανάτου των γυναικόπαιδων προς το εσωτερικό της Ανατολίας και του Κουρδιστάν αποτελούσαν μια συστηματική πολιτική εξόντωσης. Συνεπώς, διαπράχθηκε και μια «Γυναικοκτονία» (Χαραλαμπίδης 1999: 91).

Λόγου χάρη, αναφέρονται μαζικοί βιασμοί, μαζική διακόρευση νεανίδων ηλικίας από 6 έως 10 ετών, σφαγές εγκύων γυναικών, μικρών παιδιών και βρεφών, μαζικές βίαιες εγκυμοσύνες, αρπαγές γυναικών με επακόλουθο τον βίαιο εξισλαμισμό και εγκλεισμό τους σε χαρέμια, δολοφονίες ανδρών για την αρπαγή των θηλυκών μελών των οικογενειών τους, αρπαγές παιδιών και

βρεφών από τις μητέρες τους και μεταφορά τους σε τουρκικές οικογένειες, μεταξύ άλλων. Αναμφίβολα, εντοπίζεται και η βίαιη μεταφορά, ένταξη και ενσωμάτωση μιας εθνικής ομάδας σε μία άλλη εθνική ομάδα.

Οι γυναίκες αντιμετώπιστηκαν, όχι μόνο ως μέλη που ανήκαν σε μια άλλη εθνική ομάδα, αλλά και ως γυναίκες που ανήκαν στη συγκεκριμένη αλλοεθνή ομάδα, δηλαδή στην ελληνική εθνική ομάδα (Charalambidis 2002), γεγονός που ισχύει και για την εθνική ομάδα των Αρμενίων. Μέσα από τους βιασμούς, τις αρπαγές, τη φυσική και ψυχική τρομοκρατία δεν επεδίωκαν μόνο να ταπεινώσουν, να εξευτελίσουν, να ντροπιιάσουν και να ατιμάσουν ολόκληρη την εθνική ομάδα, ο κυριότερος στόχος ήταν να εμποδίσουν την πολιτισμική και κοινωνική οργάνωση της εθνικής ομάδας. Επομένως, στόχο αποτελούσε η οικογένεια ως θεμέλιο της κοινωνικής οργάνωσης και ως πυρήνας της βιολογικής συνέχειας της εθνικής ομάδας: «Χωρίς οικογένεια και γυναίκα δεν υπάρχει εθνική συνέχεια, δεν υπάρχει Έθνος» (Χαραλαμπίδης, 1999: 92-93).

Εν ολίγοις, το οθωμανικό κράτος και ιδίως το μετέπειτα κεμαλικό καθεστώς οδήγησαν στην εξολόθρευση, στον ξεριζωμό και στην τελική εξαφάνιση αυτοχθόνων ιστορικών λαών της Μικράς Ασίας και του Πόντου.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θερμές ευχαριστίες στην Πρόεδρο του Συνδέσμου Ελληνίδων Επιστημόνων (ΣΕΕ) Δρ. Εύη Μπάτρα, για την πρόσκληση συμμετοχής στο συνέδριο «Ο ρόλος των γυναικών της καθ' ημάς Ανατολής στην διαμόρφωση της σύγχρονης Ελληνικής κοινωνίας» που ενέπνευσε την ολοκλήρωση αυτής της έρευνας. Ιδιαίτερες ευχαριστίες εκφράζω στον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ) Καθηγητή Θάνο Δημόπουλο για τη δημοσιοποίηση του συνεδρίου του ΣΕΕ στην πανεπιστημιακή κοινότητα και ειδικά την προβολή στο HUB του ΕΚΠΑ <https://hub.uoa.gr/woman-role-conference/> Βλέπε επίσης <https://hub.uoa.gr/online-conference-for-the-role-of-women-in-formation-of-the-modern-greek-state/> Θα ήθελα να ευχαριστήσω και την μεταπτυχιακή μας φοιτήτρια Αλεξάνδρα Σπέγγα για το *proofreading* (ορθογραφικές-δαχτυλογραφικές/τυπογραφικές παρεμβάσεις).

Σύντομο βιογραφικό: Η Ειρήνη Καμπερίδου είναι Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Πραγματοποίησε προπτυχιακές (BA) και μεταπτυχιακές (MA) σπουδές στη Βοστώνη και στο Παρίσι: Emmanuel College, Boston College και l'Université Paris-Sorbonne (Paris IV). Μετά τον επαναπατρισμό της στην Ελλάδα γίνεται δεκτή ως υποψήφια διδάκτωρ στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας (γνωστικό αντικείμενο: *Ελληνική Κοινωνία και Ελληνισμός της καθ' ημάς Ανατολής*) με επιβλέποντα καθηγητή τον αείμνηστο Νεοκλή Σαρρή. Αναγορεύτηκε Διδάκτορας της Κοινωνιολογίας την 27^η-2-2002, με βαθμό *Άριστα*. Η διατριβή της με βάση τις μαρτυρίες 110 δυτικών περιηγητριών του 17^{ου}, 18^{ου} και 19^{ου} αι., διερευνά την Πολυεθνική Δουλειά της Οσμάνικής κοινωνίας και τη θέση της γυναίκας στο Οθωμανικό Χαρέμι και στο Ισλάμ. Ακολουθώντας, η ερευνητική αυτή προσπάθεια συνεχίστηκε συμπεριλαμβάνοντας συνολικά τις μαρτυρίες 252 δυτικών περιηγητριών στο σύγγραμμά της με τίτλο «ΕΠΙΤΕΛΟΥΣ ΑΝΑΓΝΕΩ ΕΛΕΥΘΕΡΗ: ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ, εκδόσεις Τελέθριον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Antoniades, L.J. (Avril 1923). LA FIN D'UNE CIVILISATION OU LA MORT DE SMYRNE. Appendice du *Journal du Foyer Social*. Athens: Gennadeios Library collection HG722v.2.
- Blunt, Fanny Janet (1878). *The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife* Vol. I. London: John Murray, Albemarle Street.
- Charalambidis, Michalis (2002). *The Pontian Question in the United Nations*. Edition of the International League for the Rights and Liberation of Peoples, ONG, Geneva.
- Καμπερίδου, Ειρήνη (2008α). Νεομάρτυρες της Σμύρνης: «Ο Ξεδιάντροπος Ζυγός» (1816). *Φιλοσοφία και Παιδεία*, Περιοδική Έκδοση της Ένωσης Καθηγητών για την Προαγωγή της Φιλοσοφίας στην Εκπαίδευση (ΕΚΔΕΦ), τεύχος 46, σελ. 33-37, Αθήνα: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoal/object/2775410>
- Καμπερίδου, Ειρήνη (2008β). «Η Κυριαρχία της Τρομοκρατίας στην Τουρκία» και «Ο Κουτσός Δήμαρχος της Κερασούντας». *Φιλοσοφία και Παιδεία*, Περιοδική Έκδοση της Ένωσης Καθηγητών για την Προαγωγή της Φιλοσοφίας στην Εκπαίδευση (ΕΚΔΕΦ), τεύχος 47-48, σελ. 44-49, Αθήνα: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoal/object/2775419> ή στο <http://www.tinyurl.com/ygp9xp7r>
- Καμπερίδου, Ειρήνη (2007). Απόψεις Ξένων Περιηγητριών για την Περίοδο της Τουρκοκρατίας: «Δυστυχώς οι πόλεις είναι γεμάτες Έλληνες (1853), «Με κλίση για Αντίσταση και Εξέγερση» (1881). *Φιλοσοφία και Παιδεία*, ΕΚΔΕΦ, τεύχος 41, σελ. 34-37. <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoal/object/3197583>
- Καμπερίδου Ειρήνη (2002 Α',Β'). *Η Πολυεθνική Δουλειά του Οθωμανικού Χαρεμιού*. Τόμος Α': *Η Θέση της Γυναίκας στο Οθωμανικό Χαρέμι, κατά την Επιτόπια Παρατήρηση Ξένων Περιηγητριών του 17^{ου}, 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα*. Τόμος Β': *Η θέση της Γυναίκας στο Ισλάμ. Διδακτορική διατριβή*. Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας <http://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/10268>
- Melek Hanum (1873). *Six Years in Europe: Sequel to Thirty Years in the Harem. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha*. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly.
- Mills, Lady Dorothy (χ.χ.έ) *Beyond the Bosphorus*. London: Duckworth & Co. 3 Henrieta Street.
- Μπόση, Μαίρη (2002). *Περί του ορισμού της Τρομοκρατίας*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Π. Τραυλός.
- Neave, Dorina L. (1933). *Twenty-Six Years on the Bosphorus (1881-1907)*. London: Grayson & Grayson Ltd.
- Norton, Blanche (1922). The Lame Mayor of Kerasund. *ASIA*, Volume XXII, Number 4, April, 1922: 285-290, 328.
- Παππαρηγόπουλο, Κ. (χ.χ.ε). *Επίτομος Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Κ. Παπας:1089-1107.
- Pitman, Emma Raymond (1881). *Mission life in Greece and Palestine. Memorials of Mary Briscoe Baldwin, Missionary to Athens, and Joppa*. Sell, Petter, Galpin & Co.: London, Paris & New York.

Vaka, Demetra (1922). Conversation with a Kemalist. *Asia, The American Magazine on the Orient*, March 1922: 201-205, 232-235.

Vaka, Demetra (1917). *In the grasp of the Sultan*. Cassell and Company, Ltd. London, New York, Toronto and Melbourne.

Vaka, Demetra (1914). *A child of the Orient*. London: John Lane, the Bodley Head.

Φωτιάδης, Κώστας (1.993). *Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου*. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Φωτιάδης, Κώστας (2008). *Η Μικρασιατική Καταστροφή*. Αθήνα: Εκδόσεις ΚΑΛΟΚΑΘΗΣ Ε.Ε.

Χαραλαμπίδης, Μιχάλης (1999). *Το Ποντιακό Ζήτημα Σήμερα*. Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών. Αθήνα: Εκδόσεις Γόρδιος.

© **Cite as / βιβλιογραφική αναφορά:** Καμπερίδου, Ειρήνη (2022). Ο ξεριζωμός στα μάτια των περιηγητριών: «Η Κυριαρχία της Τρομοκρατίας» (1881-1922) και «η Μεγάλη Σφαγή» του 1896. Πλήρες κείμενο εισήγησης στο συνέδριο του Συνδέσμου Ελληνίδων Επιστημόνων (ΣΕΕ): «Ο ρόλος των γυναικών της καθ' ημάς Ανατολής στην διαμόρφωση της σύγχρονης Ελληνικής κοινωνίας» 24-25 Σεπτεμβρίου 2022, Αθήνα, σελ. 1-28. Μόνιμη διεύθυνση <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/3223206> , <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/3223206#contents>

©

Επίσης, βλ. Πρακτικά συνεδρίου του Συνδέσμου Ελληνίδων Επιστημόνων (ΣΕΕ)

© Καμπερίδου, Ειρήνη (2023). Ο ξεριζωμός στα μάτια των περιηγητριών: «Η Κυριαρχία της Τρομοκρατίας» (1881-1922) και «η Μεγάλη Σφαγή» του 1896. Βιβλίο Πρακτικών του Συνέδριου «Ο ρόλος των γυναικών της καθ' ημάς Ανατολής στην διαμόρφωση της σύγχρονης Ελληνικής κοινωνίας» του Συνδέσμου Ελληνίδων Επιστημόνων (ΣΕΕ): 24-25 Σεπτεμβρίου 2022, Αθήνα, σελ. 1-9. https://www.youtube.com/watch?v=oXuT_9Xx7Z0&t=8306s

Ο ξεριζωμός στα μάτια των περιηγητριών: «Η κυριαρχία της τρομοκρατίας» (1881-1922) και «η Μεγάλη Σφαγή» του 1896

Εισήγηση της ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΜΠΕΡΙΔΟΥ
24 Σεπτεμβρίου 2022

Αφιερωμένη στην επέτειο μνήμης των 100 χρόνων από τη Μικρασιατική καταστροφή (1922-2022)

στο Συνέδριο του Συνδέσμου Ελληνίδων Επιστημόνων (ΣΕΕ): "Ο ρόλος των γυναικών της καθ' ημάς Ανατολής στην διαμόρφωση της σύγχρονης Ελληνικής κοινωνίας" 24-25/9/2022

Εισήγηση στο YouTube:

https://www.youtube.com/watch?v=oXuT_9Xx7Z0&t=8306s